

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Pavel Šámal

Mafie a italská politika

Mafia and Italian Politics

Praha 2011

vedoucí práce: PhDr. Radek Buben

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce, PhDr. Radku Bubnovi, za jeho cenné rady, připomínky a pomoc při psaní mé diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Vdne.....

podpis.....

Abstrakt

Předkládaná práce se snaží přiblížit specifický rys italské politické scény, totiž podstatnou roli, již v jejích moderních dějinách sehrávalo stýkání a potýkání se sféry italské politiky a sféry organizovaného zločinu – mafie. Úvodní část práce teoreticky vymezuje fenomén mafie a pokouší se jej zasadit do kontextu organizovaného zločinu. Druhá část práce začíná exkurzem do dějin mafie na Sicílii od jejích počátků v 19. století až do sedmdesátých let dvacátého století. Dále se podrobněji věnuje dějinám mafie ve stěžejním období osmdesátých a devadesátých let. Závěrečná část práce rozebírá optikou nových důkazů a nových vyšetřování roky pumových atentátů a spojení některých složek státu s mafii.

Klíčová slova: mafie, Cosa Nostra, politika, Itálie, Palermo, organizovaný zločin.

Abstract

This final thesis attempts to provide a closer overview of specific features of the Italian political arena, which is a mutual penetration of one sphere of organized crime - mafia and politics. The first part of this thesis defines the theoretical structure of the mafia phenomenon and essays to contextualize it within organized crime. The second part begins with an excursion into the history of the mafia in Sicily from its beginnings in the 19th century until the 1970s. The deeper analysis is then devoted to the crucial period of the 1980s and 1990s. The final part of the thesis examines the period of bomb attacks (1992-1993) through the aspect of new investigations.

Key words: mafia, Cosa Nostra, politics, Italy, Palermo, organized crime.

Obsah

Úvod.....	7
Hledání definice a vymezení termínu mafie.....	13
Stereotypy a paradigmaty současného obrazu mafie	13
Stereotypy	13
Paradigmata	16
Mafie pohledem bezpečnostních studií	19
Mafie a politika.....	23
Formování mafie - stručný historický nástin	27
Bod zvratu - léta osmdesátá a devadesátá.....	41
90. léta optikou nových odhalení.....	57
Závěr	70
Použitá literatura:.....	73

Seznam zkratk

- CGI - Centrum Giuseppa Impastata
- CPI - Parlamentní antimafijní komise
- DC - Křesťanská demokracie (Democrazia Cristiana)
- OKS - Organizovaná kriminální skupina
- PCI - Italská komunistická strana (Partito Comunista Italiano)
- PRI - Italská republikánská strana (Partito Repubblicano Italiano)
- PSDI - Italská demokratická socialistická strana (Partito Socialista Democratico Italiano)
- PSI - Italská socialistická strana (Partito Socialista Italiano)

Úvod

Tématem mé diplomové práce je vzájemný vztah mezi mafií a italskou politikou. Ve svém zkoumání se chci zaměřit na období přelomu 80. a 90. let 20. století, kdy, jak tvrdí některé novější analýzy, dochází k velké změně v chování italské mafie a tento přerod je doprovázen i mohutnými otřesy na politické scéně. Rád bych tedy zmapoval, jak se tato dvě prostředí – svět mafie a svět politiky – v daném období ovlivňovala. Současně si kladu za cíl zprostředkovat českému čtenáři diferencovanější pojetí ústředního pojmu. Zazní-li výraz „italská mafie“, téměř jistě se každému něco vybaví, ať už to je filmová série Francise Coppoly Kmotr, v našem prostředí dobře známý seriál Chobotnice s Michele Placidem jako komisařem Cattanim nebo klidně jenom italská Sicílie. Stranou jistě nezůstanou ani české variace na tento klasický italský motiv, vzpomeňme jen „kmotra“ Mrázka či médii skloňovaná jména kmotrů v ODS...

V úvodní části práce se snažím o teoretické vymezení fenoménu mafie a pokouším se jej zasadit do kontextu organizovaného zločinu. Vycházím přitom zejména z novější italské odborné produkce, jejímž intelektuálním střediskem je palermské Centrum Giuseppa Impastata vedené Umbertem Santinem. Druhá část práce začíná exkurzem do dějin mafie na Sicílii od jejích počátků v 19. století až do sedmdesátých let dvacátého století. Dále se pak podrobněji věnuji dějinám mafie ve stěžejním období osmdesátých a devadesátých let. Závěrečná část práce rozebírá optikou nových důkazů a nových vyšetřování, jak je zachycuje specializovaná žurnalistika a antimafijní parlamentní komise, roky pumových atentátů a spojení některých složek státu s mafií, jde tedy o etapu Italské republiky, kdy byli zavražděni soudci Paolo Borsellino a Giovanni Falcone, dva italské soudce, kteří otevřeně vyhlásili válku mafii. V odborné literatuře se často objevuje teze, že po těchto atentátech

dochází k systémové změně postoje státu vůči mafii, tuto hypotézu se pokusíme ověřit.

Borsellinovi a Falconemu se podařilo se dát dohromady skupinu vyšetřovatelů, kteří se zabývali pouze případy týkajícími se mafie. Právě tyto dvě osobnosti stojí za úspěchem tzv. palermského maxiprocesu, při němž bylo odsouzeno více jak 360 osob najednou. Jedinečnost toho procesu spočívala v tom, že obžalování byli odsouzeni na základě zákona, který definoval příslušnost k mafii jako trestný čin. Smrt těchto soudců je považována za zlom ve vnímání mafie italskou společností a italským státem, potvrzení či vyvrácení této teze je dalším cílem mé práce.

Nyní se pokusím popsat a přiblížit samotný fenomén mafie, a tím vlastně i naznačit, proč jsem si jej zvolil za téma své diplomové práce.

Co je to mafie a kdo to jsou mafiáni? Už od sjednocení Itálie, kdy se tyto výrazy poprvé objevily v oficiálních dokumentech, se studie sociálních vědců, soudců, novinářů, policistů a různých parlamentních komisí pokoušely na tuto otázku najít odpověď. Výsledkem těchto snah jsou stohy knih, díky kterým se téma mafie stalo známým nejen v Itálii, ale také po celém světě. „Proslavenost“ mafiánů je tak velká, že jen americká kinematografie jim věnovala značný prostor, viz výše zmiňovaná série Kmotr od Francise Forda Coppoly. Ani já zde nepodám přesnou odpověď, co je to vlastně mafie, ale pokusím se nabídnout úhel, jím podle mě lze na tento fenomén nahlížet.

Mafie byla v průběhu let definována jako typ organizovaného zločinu, obchod s násilím, styl chování, antistát apod. Někteří experti přicházeli s tezemi, že mafie neexistuje, neboť se jedná jen o pojem využívaný politickou třídou k diskreditaci člena vlády nebo opozice.

Po dlouhá léta měla své zastánce teze, že mafie není organizovaný kriminální spolek. Jmenujme Hennera Hesse, Antona Bloka, kteří tvrdili, že mezi mafiány neexistují formální vztahy a že mafie je tvořena pouze

příbuzenskými svazky. Mafián tedy neměl být schopen poznat jiného mafiána jako člena stejné skupiny či třídy. Jinak řečeno, mafián si neměl být vědom toho, že je mafián. V osmdesátých letech však došlo ke změně v chápání organizační struktury mafie. Důvodem byla příprava již zmiňovaného maxiprocesu, kdy se spousta mafiánů rozhodla pro spolupráci s policií. Pro tyto mafiány se vžil výraz „pentiti“ (kajícíci). Nejvýznamnější z nich, Tommaso Buscetta, představil mafii jako organizaci dost odlišnou, než jak ji popisovaly tehdejší studie. Mafii podle něj tvoří více rodin s hierarchickou strukturou (rodina „coscha“ je v tomto případě spíše synonymem pro klan). Nad těmito rodinami se ještě nachází orgán zvaný kopule (cupola) nebo komise, v němž zasedají šéfové nejdůležitějších rodin, a právě tento orgán činí strategická rozhodnutí celé organizace.

Ve většině definic mafie se také vyskytuje výraz omerta, jinak také zákon mlčenlivosti. Zákon omerty, tedy zákaz vypovídat před státními orgány a případný problém či spor vyřešit mimo běžnou legislativu a instituce italského státu, má staleté kořeny v sicilské kultuře.

Vztah mafie a státních orgánů či politiky je vůbec zajímavý. Souběžně s koncem druhé světové války dokázali mafiáni na Sicílii využít mocenského vakua, které zde nastalo po vylovení spojenců, a získali vysoké posty v místní samosprávě. Tato penetrace do politiky znamenala pro mafii vyšší zisky, jelikož získali přístup ke státním zakázkám.

V poválečném období tzv. první italské republiky hrála roli dominantní politické strany Křesťanská demokracie (Democrazia Cristiana) a právě této straně bývá připisována největší propojenost s mafií, nicméně skutečný stav a vztah prvorepublikových politických stran s mafií jsou stále předmětem odborných diskuzí. Tento vztah má také několik interpretačních linií. Spojení mafie a politiky může být interpretováno jako oportunistický vztah, který je vlastní všem demokratickým politickým systémům. Další výklad zase hovoří o mafií a politice jako o strategické alianci proti komunismu, která má původ

v období studené války a v doktríně, která považovala komunismus za největší hrozbu demokracie. Někteří autoři dokonce hovoří o tom, že existence mafie je prostě cenou, kterou musela italská demokracie zaplatit, aby se vyhnula tzv. diktatuře proletariátu. Propojení mafie a politiky nakonec někteří badatelé interpretují jako dědictví z mnohem vzdálenější minulosti než z období studené války a považují je za způsob myšlení, který je vlastní italským politickým elitám odjakživa.

Mafie a její původ nemůže být pochopena, aniž by bylo prozkoumáno její spojení státem. Lze říci, že její vlastní existence na tomto spojení závisí, poněvadž bez italského státu by se o mafii nedalo hovořit. Dalším atributem, který se v definicích mafie vyskytuje, je totiž teze o dvojím státu, přesněji řečeno o tom, že mafie se nachází mimo stát. Například takový Totò Riina (hlava sicilské mafie v letech 1982-1993, po atentátech na soudce Borsellina a Falconeho zatčen), který by využíval násilí v některém archaickém státním zřízení, by byl označen buď za nějakého banditu, nebo za feudála. Stejná osoba by v systému, kde platí parlamentem přijaté zákony, musela být považována za vraha a kriminálního. Ovšem pouze v systému, kde stát toleruje jeho existenci a počínání, se stává mafiánem.

Fenoménem mafie se zabývá řada společenskovedních oborů a výběr publikací k tomuto tématu je tedy velmi bohatý. Ve své práci jsem vycházel jednak z historických a sociologických studií, dalším zdrojem informací mi byly také vyšetřovací zprávy parlamentní komise pro boj proti mafii a novinové články z celostátních italských deníků (La Repubblica, Corriere della Sera, Il Giornale, Il Fatto Quotidiano, Il Giornale a L'Espresso). Literatura zaměřená na fenomén mafie se rozrůstá prakticky každým dnem, a proto jsem výběr zásadních publikací pro svou práci konzultoval během svého studijního pobytu na univerzitě v Pise s dr. Brecciou z fakulty politických věd.

Z historických studií jsem čerpal zejména z prací G. C. Marina (profesor z katedry soudobých dějin na fakultě politických věd univerzity v Palermu),

především z jeho respektované knihy *Storia della mafia*. Dále jsem využíval práce S. Lupa, Marina kolegy z palermské univerzity, *Storia della mafia, la criminalità organizzata in Sicilia dalle origini ai giorni nostri*, jež v roce 2002 vyšla i ve slovenském překladu jako *Dějiny mafie, od jej vzniku po současnost*. Zatímco Lupo se věnuje převážně období formování mafie na přelomu 19. a 20. století, Marino se soustředí spíše na dějiny Cosa Nostry z éry republikánské Itálie. Dále bych chtěl jmenovat N. Tranfagliu (profesor vyučující soudobé dějiny na univerzitě v Turíně), který se ve své studii *Mafia, politica e affari* zaměřil více na spojení mafie s politikou a byznysem. Pominout nelze ani Johna Dickeyho z londýnské University College a jeho práci, která vyšla i v českém překladu, *Cosa Nostra, dějiny sicilské mafie*.

Ze sociologických studií je třeba vyzdvihnout Pina Arlacchiho, autora knihy *Italská mafie a její podnikání*, která se zabývá mocí mafie a její rolí v italském politickém a společensko-ekonomickém prostředí, dále pak Antona Bloka, jenž ve své práci *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*, popsal fungování latifundismu v sicilském prostředí. Ještě bych připomenul studii Judith Chubb *The Mafia and Politics: The Italian State Under Siege*, která je věnována vzájemnému vztahu mafie a italského státu.

Multioborovým přístupem obohatil myšlení o mafii U. Santino, zakladatel v odborných kruzích velmi respektovaného Centra G. Impastata, jež prakticky jediným centrem zaměřeným speciálně na fenomén mafie. Právě jeho komplexní definice mafie je v současnosti odbornou veřejností nejčastěji citována. Většina Santiniho studií je přístupná ve zkrácené verzi na stránkách zmíněného centra. Knižní publikace pak vydává ve svém nakladatelství Rubettino.

Pro zasazení mafie do kontextu organizovaného zločinu pak nesmíme zapomenout na studie Jamese Finckenuera a Franka Hagana, kteří se nevěnují explicitně mafii, ale charakteristice organizovaného zločinu. Právě

tato problematika však představuje širší kontext, který nabízí nástroje, jimiž lze fenomén mafie nově a funkčně nahlédnout.

Hledání definice a vymezení termínu mafie

Vzhledem k tomu, že termín mafie je používán v mnoha významech, kontextech i situacích, pokusí se tato kapitola zpřesnit tento výraz a nabídnout pro následující výklad zřetelně vymezený pojem, který je pro odborně zaměřený výklad nezbytností.

Jedna z největších autorit současného politologického výzkumu mafie, Umberto Santino, upozorňuje, že ve společnosti existují dva krajní přístupy k mafii, jež společně vytvářejí její kolektivní obraz ve společnosti. První typ představ o mafii označuje jako *stereotypy*, které opakují nejrůznější klišé (často reprodukováná masovými médii) a jsou jen málo obeznámeny s výsledky seriózního vědeckého zkoumání. Druhý typ myšlení o mafii představují *paradigmata*, která již vycházejí z nějakého vědeckého postupu, to znamená, že při jejich konstrukci již byla použita určitá metodologie a výsledky zkoumání byly empiricky verifikovány.

Stereotypy a paradigmata současného obrazu mafie

Stereotypy

Podle italského sociologa Paola Jedlowského stereotypy masově rozšiřují a podporují daný status quo, potvrzují totiž předpoklady, které nám jsou už známy a mění je v téměř nevyvratitelnou skutečnost. Hlavní argument je přitom stavěn na „všeobecného smyslu“, tedy na něčem, co je „naprosto

zřejmé“, na tom co „vědí všichni“.¹ Obvykle však tyto stereotypy neodrážejí objektivní skutečnost, naopak spíše produkují dezinformace.

Podle Amelie Crisantino plní stereotypy v souvislosti s mafií dvě základní funkce. Jednak mají potvrzovat „správnost“ dosavadních představ o mafii, druhou funkci lze označit jako demotivační. Stereotypy totiž odrazují od problematizace či narušení dosavadního názoru a potlačují vědecké zkoumání, jež by mohlo do dané problematiky vnést zmatek.² Umberto Santino pak dodává, že nejvýznamnější vlastností nejhluběji zakořeněných stereotypů o mafii je, že nekolují pouze mezi běžným obyvatelstvem, ale odkazují se na ně v hojné míře také sdělovací prostředky.

Italský teoretik mafie se také zmiňuje o tom, že stereotypy³ ohledně mafie se objevily takřka současně s prvním výskytem tohoto označení. Výraz „mafie“ se objevil poprvé v oficiálním dokumentu v roce 1865 ve zprávě palermského prefekta Filippa Gualtieri (viz Formování mafie). Již v této době byl tento výraz použit dvojznačně, jednak se jím rozumělo loupežnické seskupení, zároveň však také opozice vůči nově ustavenému jednotnému italskému státu. Podstatné však je, že v obou těchto případech byla mafie považována za kriminální jev.

Jedním z nejrozšířenějších stereotypů je vidění mafie jako *krizového jevu* (mafia come emergenza), podle něhož mafie existuje tehdy, když společnost registruje velké množství násilností či dokonce vražd či jiných problémů celostátního významu. Příkladem takové situace byl například známý útok na

¹ Jedlowski, P.: „Quello che tutti sanno“. Per una discussione sul concetto di senso comune. In *Rassegna italiana di Sociologia*, XXXV, 1, gennaio-marzo 1994, s. 49-77. Cit. dle: Santino, U.: *Stereotipi e paradigmi*. Centro Siciliano di Documentazione „Giuseppe Impastato“ (dále CGI). Dostupné na: http://www.centroimpastato.it/publ/online/stereotipi_paradigmi.php3 [cit. 28. 2. 2011].

² Crisantino, A.: „La fabbrica degli stereotipi“ in Cavadi, A.: *A scuola di antimafia*. Centro Impastato, Palermo, 1994, s. 48.

³ „Stereotypy jsou mínění o třídách individuí, skupinách nebo objektech, která jsou v podstatě šablonovitými způsoby vnímání a posuzování toho, k čemu se vztahují; nejsou produktem přímé zkušenosti individua, jsou přebírány a udržují se tradicí.“ cit. dle: Průcha, J.: *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Portál, Praha, 2004, s. 223.

vrcholné státní představitele jako Dalla Chiesa, Falcone a Borsellino. Stereotyp mafie jako krizové situace či jevu je podle Santina podporován médii, a někdy dokonce i legislativou. Jako příklad uvádí zákon týkající se přímo mafie, který byl přijat roku 1982. V této souvislosti však nejde o to, že tehdy poprvé byla mafie explicitně definována jako zločinecký spolek „mafiánské formy“,⁴ ale že tato legislativní norma byla přijata pouhý týden po atentátu na Dalla Chiesa. Přitom povědomí o existenci mafiánské organizace je dobře známo již od poloviny 19. století. Dalším příkladem tohoto stereotypu, kdy je problém mafie řešen v krizové či jinak vyhrocené situaci, představuje zákon snižující tresty mafiánům, kteří se rozhodnou spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení (tzv. pentiti – kající). Ten byl rovněž přijat jako reakce na atentáty v roce 1992, při nichž zahynuli soudci Falcone a Borsellino. Podstata a hlavní problém tohoto stereotypního vidění mafie spočívá v tom, že se existence těchto zločineckých struktur vnímá pouze ve spojení s trestnými činy, mafie je v tomto pojetí vnímána jako jakási „továrna na vraždy“, která mezi jednotlivými delikty upadá do letargie. Tak je ignorován fakt, že mafie je kontinuálním fenoménem provozujícím různorodé aktivity.

Podle jiného velmi rozšířeného stereotypu je mafie chápána jako „antistát“, kriminální moc zaměřená proti institucím demokratického státu. Trestné činy spáchané na členech bezpečnostních složek státu, soudcích, poslancích a členech politických stran, jsou vykládány jako projevy války mafie se státem jako takovým. Při bližším zkoumání je však patrné, že tyto útoky neusilují o destabilizaci politického režimu, ale směřují na konkrétní osoby či na útvary věnující se boji proti mafii. Většina analýz týkajících se mafie nemůže navíc opomenout důležitý fakt, že mafie je s některými státními institucemi provázána a že by bez těchto vazeb nemohla ve stávající podobě fungovat. Získávání veřejných zakázek či ukrývání se po desítky let před zákonem by bez spolupráce se státními institucemi nebylo možné. Názorným

⁴ Neumann, J.: Některá ustanovení italské legislativy, zaměřená na boj s mafii a organizovaným zločinem. In Scheinost, M. (ed.): *Organizovaný zločin v dokumentech neapolské konference a v italském právu*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1996, s. 205.

příkladem může být známý případ dlouholetého šéfa Cosa Nostry Bernarda Provenzana, na něhož byl vydán zatykač za vraždu již v roce 1963 a zatčen byl až po téměř čtyřiceti letech.⁵

Paradigmata

I když ve společnosti převládá stereotypní vnímání mafie, v posledních desetiletích se soustavně rozvíjí skutečný vědecký výzkum této problematiky. Jeho výsledky lze s nutnou dávkou zjednodušení rozdělit do několika hlavních paradigmat.⁶ V poválečném bádání se nejčastěji zmiňuje vnímání mafie jako typického zločineckého spolku; pojetí mafie jako firmy; mafie jako forma moci vzešlé z dané kultury ad.

Paradigma mafie jako *typického zločineckého spolku* by se dalo označit jako právně-kriminalistické,⁷ jelikož má svůj základ v článku 416 zákona č. 646 z roku 1982. Ten definuje mafiánský spolek takto: „*Spolčení se stává mafiánským, když ti, kteří se na něm podílejí, používají násilné zastrašování organizovaného svazku a podmínek ujařmení a omerty (tj. zákona mlčení), které z toho plynou pro páchání zločinů za účelem získání přímého či nepřímého řízení, či jakékoliv kontroly ekonomických aktivit, koncesí, zmocnění, zadávání prací a veřejných služeb, či pro realizaci nespravedlivých zisků nebo výhod pro sebe, nebo ostatní.*“⁸

Mafiánský spolek se podle tohoto zákona, podobně jako „běžný“ zločinecký spolek, vyznačuje jistým sdružovacím poutem, vysokým stupněm

⁵ Santino, U.: *La Cosa e il nome. Materiali per lo studio dei fenomeni premafiosi*. Rubettino, Soveria Mannelli, 2000, s. 84.

⁶ Santino, U.: *Stereotipi e paradigmi*. CGI. Dostupné na: http://www.centroimpastato.it/publ/online/stereotipi_paradigmi.php3 [cit. 28. 2. 2011].

⁷ Ibid.

⁸ Neumann, loc. cit.

organizovanosti, pevnou hierarchickou strukturu a jejím účelem je opakované páchaní trestných činů. V některých aspektech se však odlišuje, zejména tím, že vytváří velice pevnou vazalskou síť a vyžaduje zákon mlčenlivosti (omertu).

Poslední část definice mafie, jak je popsána ve výše citovaném zákoně, naznačuje vliv ekonomicko-sociologické paradigmatu, které vidí *mafii jako firmu*. Umberto Santino v tomto rámci navíc ještě rozlišuje „*mafiański podnik*“ a „*mafii-firmu*“. Podnikatelské aktivity podle něj můžeme označit jako mafiańské, objeví-li se jeden z následujících elementů: podnikatelský subjekt je přímo či nepřímo spojen s mafiaí, investovaný kapitál pochází z nelegální činnosti, v obchodní soutěži je využíváno ilegálních prostředků jako násilí a vyhrožování. O mafie-firmě hovoří v tom smyslu, že jednat „*mafiański*“ předpokládá využití svých zdrojů k vytváření zisku.⁹

O mafiańském podniku se zmiňuje i Pino Arlacchi,¹⁰ který identifikuje počátek tohoto fenoménu v 70. letech 20. století, kdy v Itálii končí období tzv. velké transformace.¹¹ Arlacchi si klade otázku, zda je možné za podnikatele označovat jedince, kteří i přes vlastnictví podniku a kapitálu nikterak nepřispěli k vylepšení produktivních metod a systému, ve kterém působí. Přičemž na podnikatele pohlíží skrze definici J. Schumetera, podle které je podnikatel zároveň zlepšovatelem a inovátorem.¹² Arlacchi si na tuto otázku odpovídá pozitivně, neboť mafiańi-podnikatelé podle něj zavedli do svých podniků nové metody, jako například mafiańskou organizaci práce, což těmto podnikům stejně jako běžným firmám uplatňujícím nové metody umožňuje dosahovat zisku, na který jiné ekonomické jednotky nedosáhnou. Mafiańský podnik si svou ekonomickou přesilu nad ostatními podniky zajišťuje podle Arlacchiho pomocí tří specifických činitelů. Patří mezi ně zastrašování

⁹ Santino, U.: Stereotipi e paradigmi.

¹⁰ Arlacchi, P.: *Italská mafie a její podnikání*. CDK, Brno, 2002, s. 94.

¹¹ Změna ekonomického a společenského řádu jako následek tzv. ekonomického zázraku, který se datuje do 50. a 60. let 20. století.

¹² Arlacchi, loc. cit.

konkurentů, díky čemuž pak mafiánský podnik dokáže zaštitit předem určenou část trhu. Získává zboží a prvotní suroviny za výhodnějších podmínek a nečelí takovému tlaku konkurence jako běžné firmy. Druhým činitelem je uplatňování omezení a útlaku v oblasti mezd a využití větší pohyblivosti pracovní síly, jež spočívají zejména v daňových únicích v oblasti sociálního a zdravotního pojištění a neplacení přesčasů. Posledním činitelem je pak dostupnost finančních zdrojů. Peníze, které jsou nutné na dokončení započatých projektů, nepocházejí u mafiánského podniku pouze z nahromaděného podnikového zisku tak jako u běžných firem, nýbrž z nelegálních aktivit, a tento kapitál je pak cíleně přeléván do systému zákonných podnikových činností.¹³

Jak bylo naznačeno výše, paradigmaty týkající se mafie vznikala dle odborného zaměření vědců zkoumajících tento fenomén (paradigma právní, sociologické, kriminologické, ekonomické aj.). Centrum Giuseppe Impastata (dále jen CGI) vypracovalo paradigma procházející napříč všemi těmito obory, jakési komplexní paradigma, z něhož pak vznikla definice, kterou pro své výzkumy toto centrum využívá. Podle této definice je mafie „*množinou kriminálních organizací, mezi nimiž je nejvýraznější, ne však jediná, Cosa Nostra, a které fungují na poli širokých rozvětvených vztahů, vytvářejíce přitom systém násilí a ilegality. Jejich cílem je akumulace kapitálu a zisk mocenských pozic, k čemuž využívá určitého kulturního řádu a jistého sociálního konsenzu.*“¹⁴

Tato definice je založena na slučování ostatních paradigmat namísto toho, aby je stavěla proti sobě. Měli-li si vědci zodpovědět otázku, zda mafie je organizací, nebo jen způsobem chování, mentalitou či postojem, často volí buď jedno, nebo druhé. Komplexní definice CGI ukazuje, že mafie je obojím.

¹³ *ibid.*, s. 95-106

¹⁴ “Un insieme di organizzazioni criminali, di cui la più importante ma non l'unica è Cosa Nostra, che agiscono all'interno di un vasto e ramificato contesto relazionale, configurando un sistema di violenza e di illegittimità finalizzato alla accumulazione di capitali e all'acquisizione e gestione di porzioni di potere, che si avvale di un codice culturale e gode di un certo consenso sociale.” cit dle Santino, U.: *La mafia interpretata. Dilemmi, stereotipi, paradigmi*. Rubbettino, Soveria Mannelli, 1995, s.130

Oproti právní definici, již jsem zmínil výše, je zde kladen důraz na systematické používání násilí, ilegální povahu, kulturní element, konsenzus, jenž není původem pouze vyhrožování, a sociální aspekt.

Dále je nutné podotknout, že do období sedmdesátých a osmdesátých let převažovala v oblasti výzkumu mafie teze, která mafii neinterpretovala jako formální organizaci. Vědecká veřejnost považovala mafiány za jedince, kteří se chovají podle specifických kulturních kódů. O tom, že již dříve existovaly organizované mafiánské skupiny, však svědčí výsledky policejních vyšetřování. Největšími představiteli těchto skupin jsou Cosa Nostra a `Ndrangheta, přičemž každá z nich se skládá z nejméně 100 menších jednotek. Tyto jednotky byly svými členy nazývány „rodiny“ (cosche), ačkoliv se zde nejednalo výhradně o pokrevní příbuzenství.¹⁵ Díky různým zkoumáním historiků mafie se tyto skupiny dají identifikovat na území Sicílie již od poloviny 19. století (viz S. Lupo, G. Marino, R. Sciarrone aj.).¹⁶ Problematice utváření a formování sicilské mafiánské organizací se bude věnovat speciální kapitola.

Mafie pohledem bezpečnostních studií

Vedle stereotypů, které jsme představili v předchozí části, je třeba upozornit na ještě jeden opakující se moment, totiž chápání mafie jako synonyma veškerého organizovaného zločinu. Mafie nepochybně představuje významnou část organizovaného zločinu, nikoli však jeho celek. V další části

¹⁵ Paoli, L.: *Mafia Brotherhoods. Organized Crime, Italian Style*. Oxford University Press, New York, 2003, s. 16.

¹⁶ Publikace věnované dějinám mafie viz Lupo, S. *Storia della mafia. Dalle origini ai giorni nostri*. Donzelli, Roma, 2004., Marino, G.: *Storia della mafia*. Newton Compton, Roma, 2010., Sciarrone, R.: *Mafie vecchie, Mafie nuove*. Donzelli, Roma, 1998.

textu nemůžeme ani nechceme rekapitulovat kompletní debatu vztahující se k teoretickému vymezení organizovaného zločinu, ale představíme koncepty dvou autorů – Jamese Finckenuera a Franka Hagana – jejichž vymezení lze chápat jako určité vyústění této dlouholeté debaty (debatu ostatně v českém prostředí přehledně shrnul Tomáš Šmíd).¹⁷

Nejdříve však k pojmu organizovaného zločinu: James Finckenuer vymezil jeho osm základních znaků. Organizovaný zločin podle něj charakterizuje:

1. absence ideologie,
2. struktura, organizovaná hierarchie,
3. kontinuita,
4. násilí, užití síly nebo hrozba silou,
5. omezené členství,
6. ilegální podnikání,
7. pronikání do legální ekonomiky,
8. korupce.¹⁸

Neideologičnost organizovaného zločinu spočívá v tom, že nesleduje žádnou skutečnou svou politickou agendu vycházející z určitého souboru ideologických hodnot. Organizované kriminální skupiny (dále jen OKS) nejsou nositeli radikální, konzervativní, liberální nebo jiné ideologie. Jejich zájem o politiku a penetrace do ní skrze korupci a vyhrožování spočívá v maximalizaci zisku.¹⁹

Ohledně *struktury a hierarchie* OKS panuje mezi experty shoda, že taková skupina má svého bosse nebo vůdce a ten má své podřízené souputníky rozvrstvené na žebříčku autority. Do OKS pak ještě patří

¹⁷ Šmíd, T.: Teoretické vymezení fenoménu organizovaného zločinu. In: *Politologický časopis*, 3, 2008, s. 270-296.

¹⁸ Finckenuer, J.: Problems of Definition: What Is Organized Crime? In: *Trends in Organized Crime*, 3, 2005, s. 65.

¹⁹ *ibid.*

přísluhovači, dočasní členové a rádoby-členové (would-be members). Takováto organizace spočívá v tom, že ten, kdo má rozhodovací pravomoci, přikáže co, kdo, jak a kdy má provést. Frank Hagan, který později OKS člení také podle míry organizace, označuje Cosa Nostru za příklad plně organizované OKS.²⁰

Kontinuitou je míněno sebezachování OKS, to znamená, že její existence je nezávislá na délce života určitého lidského jedince. To znamená, že vůdce je po své smrti (nebo zatčení) nahrazen novým vůdcem. I ostatní mohou odpadnout, ale organizace pokračuje dál, podobně jako běžné organizace v normální, „legálním“ světě.

Násilí a vyhrožování silou jsou všeobecně přijímány jako normální složky organizovaného zločinu. OKS jich využívají jako prostředků k dosažení svých cílů. Násilím jsou míněny vraždy, bití, zhářství či ničení majetku. OKS těchto nástrojů využívají proti ostatním zločincům, dlužníkům nebo potenciálním konkurentům.

OKS *omezují členství* nejčastěji podle takových kritérií, jako jsou etnicita, náboženství, příbuzenství, rasa nebo kriminální minulost.

Podle Finckenuera existuje mezi odbornou veřejností shoda v tom, že cílem organizovaného zločinu je *ekonomický zisk*. Zisk, ať už je ho dosaženo jakýmkoliv prostředky, je primárním cílem OKS. Odsud je odvozována jejich neideologičnost a zároveň odlišení od teroristických skupin.

Podle J. Finckenuera jistě existuje něco, co můžeme nazývat mafií, nicméně mafie podle něj není ani samostatnou entitou, ani samostatnou kriminální skupinou, a dokonce ani souborem kriminálních skupin. Tím však tento badatel nijak nepopírá existenci mafiánských seskupení, která skutečně jsou souborem kriminálních skupin, nicméně metafyzicky nad nimi spočívá

²⁰ Hagan, F.: „Organized Crime“ and „organized crime“: Indeterminate Problems of Definition. In: *Trends in Organized Crime*, 4, 2006, s. 136.

mafie jako sociální konstrukt. Mafie je podle něj idea a sociální prvek, který prostupuje lidi, místa a činnosti, které jej utvářejí. „*Jistý typ chemie – ekonomické, politické, kulturní a historické okolnosti tvoří úrodnou půdu pro růst mafie.*“²¹ Tato půda se původně nalézala na území jižní Itálie, odkud pochází sicilská Cosa Nostra, neapolská Camorra, kalábrijská 'Ndrangheta a nejmladší puglijská Sacra Corona Unita. Finckenauer zdůrazňuje, že ačkoliv je mafie speciálním typem kriminální organizace, není takové označení všezahrnující. Mafie je s určitostí formou organizovaného zločinu, ne však jedinou, a proto by se termíny mafie a organizovaný zločin neměly používat jako synonyma.²² Ve vztahu mafie a organizovaného zločinu se Finckenauer neshoduje s Hennerem Hessem, autorem první komplexní vědecké studie o fenoménu mafie, jež vyšla v angličtině.²³ Podle Hesse je mafie mocenská struktura, a jako taková je absolutně odlišná od toho, co bývá běžně nazýváno organizovaným zločinem.

Frank Hagan poté vyvodil z výše zmíněných Finckenauerových osmi bodů charakterizujících organizovaný zločin jednotnou definici organizovaného zločinu, podle níž se jedná o „*záležitost trvale existujících organizovaných kriminálních skupin, které monopolizují ilegální podnikání skrze násilí a hrozby a využívají při tom trestní imunitu nabytou pomocí korupce.*“²⁴

Jak Hagan, tak Finckenauer rozlišují mezi „organizovaným zločinem“, jenž páchán organizovanými kriminálními skupinami, a „zločinem, který je organizován“ – čímž myšlen zločin, jehož uskutečnění je zorganizováno, ale není spáchán organizovanými kriminálními skupinami. Organizované kriminální skupiny tedy tvoří jádro organizovaného zločinu.

²¹ Finckenauer, J.: *The Mafia and Organized Crime*. Oneworld Publications, Oxford, 2007, s. 16-19.

²² *ibid.*

²³ Hess, H.: *Mafia and Mafiosi: The Structure of Power*. Saxon House, Farnborough, 1973.

²⁴ Hagan, F., *op. cit.* s. 133.

Mafie a politika

Vztah mafie a politiky bychom mohli popsat dvěma způsoby. Podle Santina je mafie je subjektem politiky, 1) poněvadž kriminální společenství (mafie) je mocenské a politické seskupení ve weberovském smyslu, neboť nese charakteristické znaky takového uskupení, tj. a) vnitřní souhrn norem (řád), b) teritoriální rozsah, c) fyzický nátlak, d) administrativní aparát, jenž dohlíží nad dodržováním daných norem používáním fyzického donucování. 2) Mafie jako kriminální a zároveň sociální uskupení tvoří rozsáhlý mocenský aparát, a je tedy vlastně zdrojem politiky, neboť určuje nebo ovlivňuje rozhodnutí týkající se vykonávání moci a distribuce zdrojů.²⁵

Nadvláda nad určitým teritoriem je jedním ze základních atributů mafiánských organizací, a právě odsud plyne jejich vztah k politice, který spočívá v kontrole a řízení komplexních politických aktivit. Teritoriální nadvláda by se dala vysvětlit jako určitý typ diktatury vykonávané na základě interakce s místními správními orgány, který zahrnuje ovládnutí většiny aktivit odehrávajících se na daném území, od ekonomických aktivit až po sociální vztahy a zasahování do života jednotlivců.

Dostáváme se do poněkud schizofrenní situace, neboť v úvodní teoretické kapitole jsme označili jako stereotyp, že mafie stojí proti státu. Jednou z charakteristik moderního státu je monopol na použití legitimního násilí. Jak ale ukážeme v kapitole o formování mafie, monopol na užití násilí byl na Sicílii přenechán právě mafii. V této souvislosti vzniká jistá dualita týkající se jak mafie, tak státu. Na rozdíl od běžné kriminality mafie neporušuje právo, nýbrž jej neguje (čímž stojí proti státu), neboť neuznává státní monopol na užití násilí a považuje vraždu za specifickou formu spravedlnosti. Ovšem díky svým aktivitám spojeným s využíváním veřejných

²⁵ Santino, U.: *Dalla mafia alle mafie*. Rubettino, Soveria Mannelli, 2006, s. 276.

peněz (např. pomocí veřejných zakázek) a tím pádem podílením se na veřejném životě se mafie ocitá uvnitř státu.

Naproti tomu existuje i dualita ze strany státu v tom smyslu, že se částečně zříká monopolu na užití násilí a některé případy užití síly deleguje na mafii, což lze sledovat při pohledu na nepostihování těch trestných činů, jež se týkaly ochrany moci vládnoucí třídy, a to pokaždé, když státní zásah byl nemožný (pro zjevný nesoulad se zákonem), anebo by neměl dostatečnou sílu a brutalitu mafiánského zásahu.²⁶

Na základě výše zmíněné teze o dualismu státu a mafie přichází Santino s názorem, že *mafie produkuje politiku a politika produkuje mafii*. Jak tomuto tvrzení rozumět? Mafie vytváří politiku několika způsoby: využitím násilí směrem k politice, jako příklad zde můžeme uvést tzv. politicko-mafiánské delikty,²⁷ počínaje atentátem „Portella della Ginestra“, což byl útok na občanskou demonstraci oslavující volební vítězství Lidového bloku (Blocco del Popolo) ve volbách do sicilského parlamentu a zároveň zaměřenou proti přetrvávajícímu latifundismu, až po bombové útoky „Capaci“ a „Via d’Amelio“, při nichž zahynuli Giovanni Falcone a Paolo Borsellino. Dalším způsobem, jímž mafie působí na politiku, je snaha o získání křesel ve volených státních institucích či funkcí ve státní správě.

Politika na druhé straně produkuje mafii v tom smyslu, že přispívá k jejímu rozvoji tím, že zabezpečí její beztrestnost a povolí jí přístup k veřejným zakázkám. V odborné literatuře se také v souvislosti se vztahem mafie a politiky objevuje pojem „třetí úroveň“ (terzo livello), což je výraz se kterým přišli opakovaně zmiňovaní soudci Falcone a Turone. Podle nich se trestné činy spáchané mafií dají rozdělit na tři úrovně. Zločiny první úrovně jsou nezákonné aktivity mafie zaměřené na získání kapitálu (vydírání, pašování drog apod.). Zločiny druhé úrovně se týkají boje mezi jednotlivými

²⁶ ibid. s. 278.

²⁷ Takovéto delikty se v odborné i populární literatuře bývají pojmenovány podle místa, kde se daný atentát odehrál, viz masakr Capaci, via D’Amelio apod.

mafiańskými rodinami o vliv nad různými oblastmi mafiańského podnikání, jsou řazeny vraždy mezi mafiańy navzájem. Na třetí úrovni se nacházejí akty, které míří k ochraně celého systému mafie, jako například vražda některého z politiků nebo reprezentanta státní instituce, jehož činnost je považována pro mafii za nebezpečnou.²⁸

Později, jak praví Santino, se objevily jisté modifikace pojmu *terzo livello*. Neodkazoval již k trestným činům, ale k mafii jako komplexní organizaci, kdy je na ni jako organizaci nahlíženo jako na budovu o třech poschodích, přičemž v prvním patře se nacházejí přímí vykonavatelé trestných deliktů, ve druhém samotní bossové mafie a ve třetím vrcholná rada těch, jež mají vliv na ekonomickém a politickém poli, sestavená z politiků, finančníků, členů zednářských řádů, tajných služeb apod. Tato rada měla být nadřazená Komisi (organizační strukturu Cosa Nostry si podrobněji popíšeme v závěrečné kapitole), tedy vrcholnému rozhodovacímu orgánu. Debata se vedla ohledně dvou pohledů na mafii a její vztah k světu politiky a jejím institucím. Existence třetí úrovně byla podporována těmi, kteří považovali vztah mafie s politikou za organický a uvažovali o něm jako o entitě nadřazené kriminální organizaci.

Až donedávna byla tato teorie považována za vyvrácenou, neboť řada badatelů tvrdila, že vztah mafie a politiky se drží v mezích epizodních propojení mezi některými bossy a některými politiky, a mafii považovala za uzavřenou organizaci. Sám Falcone existenci třetí úrovně ve smyslu organizačním vyloučil, čímž však nevylučoval existenci vztahu mafie a politiky, pouze tvrdil, že si jej není možné představovat ve smyslu jakési superkopule nebo superkomise.²⁹ V posledních letech se však teorie o organickém vztahu mafie s okolním světem vrátily do veřejného diskurzu. Pravděpodobnou existenci tohoto vztahu zmínil například Giuseppe Pisanu

²⁸ Griffi, F.P.: *G. Falcone: Interventi e proposte (1982-1992)*. Sansoni, Firenze, 1994, s. 221-255.

²⁹ Santino, U.: *Politica e mafia*. CGI. Dostupné na:

http://www.centroimpastato.it/publ/online/politica_mafia.php3 [cit. 24.5. 2011].

(předseda parlamentní antimafijní komise) ve zprávě věnované mafiánským atentátům z let 1992 a 1993, kde se přímo píše, že v té době: „za rozhodovacím stolem seděli vedle mafiánů i subjekty z institucí státního aparátu, které zradily stát s cílem destabilizovat zemi pomocí poskytnutí strategického know how“.³⁰

³⁰ Commissione parlamentare di inchiesta sul fenomeno della mafia e sulle altre associazioni criminali, anche straniere (dále CPI), Resoconto stenografico (dále RS) n. 48, 30. 6. 2010. Dostupné na: <http://www.parlamento.it/service/PDF/PDFServer/DF/226006.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

Formování mafie – stručný historický nástin

Původu mafie se věnuje řada historických studií, z nejsoučasnějších jmenujme například Niccola Tranfagliu, Salvatora Lupa či Johna Dickieho,³¹ ze starších prací můžeme zmínit Salvatora Romana a jeho *Storia della mafia*.³² Romano se jako jeden z prvních pokusil zachytit vývoj fenoménu mafie. Ve své práci nesouhlasil s tehdy rozšířeným chápáním mafie jako způsobu jednání, bytí a uvažování, ale naopak ji považoval za produkt společnosti, která je v určité části svého vývoje. Bandity působící ve službách šlechty v období feudalismu považoval za předchůdce mafiánských organizací. Během procesu sjednocení Itálie dochází podle něj k etablování mafie jako prostředníka mezi státem a podsvětím, mafie se tím stává jakýmsi dohlížitelem nad kriminalitou. V sedmdesátých letech devatenáctého století po nástupu Levice k moci (jednalo se o volné uskupení se silnou pozicí na jihu Itálie a na Sicílii, jež bylo příznivě nakloněno vyšším vládním výdajům a větší demokracii a jež vzniklo jako opozice vůči Pravici, volné koalici konzervativních vlastníků půdy ze severní Itálie) dochází k situaci, kterou Romano nazývá „politickou legalizací mafie“. Mafie se totiž pomocí infiltrace do lokálních institucí a skrze ně také do národních institucí snaží stát složkou mající podporu politických stran, a tím i ospravedlnit svou existenci.

Termín mafie se do běžného jazyka dostává díky opeře od Giuseppa Rizzotta a Gaspara Moscy *I mafiusi de la Vicaria* z roku 1863. V tomto díle představuje mafián muže cti, který se vymezuje proti nespravedlivým veřejným institucím a dává při tom najevo odvahu, je zde tedy podáván obraz jakési „dobré mafie“. O dva roky později vydává palermský prefekt Filippo

³¹ Dickie, J.: *Cosa Nostra. Dějiny sicilské mafie*. Fortuna Libri, Praha, 2009; Tranfaglia, N.: *Mafia, politica e affari : 1943-2008*, Laterza, Roma, 2008; Lupo, S.: *Storia della mafia dalle origini ai giorni nostri*. Donzelli, Roma, 2003.

³² Romano, S.F.: *Storia della mafia*. Mondadori, Milano, 1966.

Antonio Gualterio zprávu o mafii, v níž je chápána v podstatě jako loupežnická organizace.

Mluvíme-li o mafii, měli bychom upřesnit její teritoriální příslušnost. Společenství, které nazýváme mafií, je v první řadě spojeno se Sicílií, kde bývá označována jako Cosa Nostra, její ekvivalenty nalezneme dále v Neapoli a přilehlé oblasti Kampánie, zde se používá pojem Camorra, poté v regionu Kalábrie, kde působí N'drangheta, a území Apulie, kde má své místo Sacra Corona Unita. Výraz mafie má v odborné literatuře dva významy, za prvé se používá jako zastřešující pojem, někteří autoři jím však odkazují pouze na sicilskou Cosa Nostru.

Jak praví J. Chubb, bylo by chybou domnívat se, že mafie je pouze vyjádřením sicilského charakteru či předmoderních kulturních hodnot. Pro porozumění vývoji mafie v 19. a 20. století je nutné zasadit ji do kontextu politických, ekonomických a sociálních změn. Původ mafie by tak měl být viděn jako produkt dezintegrace feudálního systému a pronikání trhu a moderního státu do sicilského prostředí v 19. století. Tyto procesy byly započaty již ve dvacátých letech 19. století za vlády Bourbonů v Království dvojí Sicílie a jejich snahou bylo odstranit feudální způsob vlastnictví půdy a tím omezit moc baronů, to vše prostřednictvím vzniku nové maloroľnické třídy. I když feudalismus byl na Sicílii formálně zrušen již roku 1812, jeho vliv přetrvával až do 20. století.³³ Odklon od feudalismu pokračoval také po sjednocení Itálie, a to prostřednictvím prodeje církevních a komunálních pozemků. Tato tranzice však měla na Sicílii jiný průběh a jiné následky než ve zbytku jižní Itálie a než byly původně zamýšleny. Na Sicílii byl přechod ke kapitalismu mnohem pomalejší a dlouho se nedařilo vytvořit stabilní maloroľnickou třídu.³⁴ Ve skutečnosti došlo k tomu, že velkostatkáři svůj majetek ještě rozšířili a naopak se zvětšil počet nemajetných roľníků. Vytvořil

³³ Catanzaro, R.: *L'impresa come delitto: Storia sociale della mafia*. Liviana, Padova, 1988, s. 88.

³⁴ Chubb, J.: *The Mafia and Politics: The Italian State Under Siege*. Cornell Studies in International Affairs, Occasional Papers No. 23., s. 7.

se tím jakýsi pseudofeudalismus, který však již neměl oporu v zákoně. Systém latifundií ve střední a západní Sicílii však v ekonomické a sociální oblasti fungoval až do konce druhé světové války.

Podstatou latifundismu 19. a 20. století, který převládal na území střední a západní Sicílie, byla exploatace půdy a vykořisťování pracovní síly, aniž by se prováděly investice do moderních zemědělských postupů. Tento systém bývá také nazýván nájemním kapitalismem (rent-capitalism).³⁵ Nejčastěji se na těchto územích pěstovalo obilí, které pak bylo exportováno do zahraničí. Většina vlastníků této půdy (ať už z řad buržoazie či aristokracie) upřednostňovala život ve velkých městech jako Palermo nebo Neapol před pobytem v zaostalých částech Sicílie. Z tohoto důvodu začali své pozemky dlouhodobě pronajímat, nájemci byli nazýváni gabelloti. Gabelloti tyto pozemky dělili na menší části a dále pronajímali nemajetným rolníkům, kteří se tak na gabellotech stali existenčně závisými, jelikož pouze skrze ně získávali přístup k půdě. Gabelloti tak začali akumulovat poměrně velké bohatství a navíc se jim dařilo přesvědčit reálné majitele půdy, kteří se často nacházeli v tíživé finanční situaci, k jejímu prodeji za velmi výhodných podmínek.

Spousta mafiánských šéfů tak začínala svou kariéru tak, že se z nich za pomoci násilí stali gabelloti, kteří pod sebe získali velká území a posléze se stali i vlastníky dříve pronajímaných polností. Mafiánský kapitál pocházel kromě příjmů z vlastnictví půdy také z ilegální činnosti, mafiáni byli často zapleteni do krádeží dobytka. Dále posilovali své pozice jako zprostředkovatelé ekonomických transakcí mezi venkovem a širší společností. Podle A. Bloka je tedy mafián v této době jakýsi rolnický podnikatel využívající násilí, jehož hlavním polem působnosti je vyjednávání ekonomických a politických vztahů mezi tradičními společenskými třídami a venkovem. Mafián je tedy politický prostředník, jehož smysl bytí spočívá ve

³⁵ Blok, A.: *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*. Harper and Row, New York, 1974, s. 53-57.

schopnosti získat a udržet kontrolu nad dráhami spojujícími lokální infrastrukturu vesnice se superstrukturou vyšší společnosti.³⁶ Mafián hraje klíčovou roli ve zvládnutí konfliktu mezi státem a vyšší společností, jež vlastní půdu a rolníky.

Jak již bylo řečeno výše, mafián plnil funkci ekonomického zprostředkovatele, což spočívalo v tom, že využíval hrozby násilím, a tím získával monopol v různých obchodních oblastech, ať už v legálních či nelegálních, týkalo se to zejména prodeje zemědělské úrody na jedné straně a vybírání výpalného na straně druhé. Na venkově mafiáni jako gabeloti kontrolovali přístup ke klíčovým zdrojům, tedy k půdě, a zaplňovali mezeru mezi sociálními třídami rolníků a vlastníky půdy, kteří de facto na venkově nebyli přítomni a žili ve velkých městech.

Dřívější studie o sicilské mafii ji považovaly pouze za fenomén rurálních oblastí střední a západní Sicílie. John Dickie však poukazuje na to, že mafie vznikala i ve městech. Podle něj se mafie vynořila okolo ovocných a citrusových sadů v bezprostředním okolí Palerma v pobřežní oblasti Conca d'Oro. Palermo mělo v roce 1861 téměř dvě stě tisíc obyvatel a bylo politickým, právním i bankovním centrem západní Sicílie. Pěstování citrusových plodů představovalo moderní obchodní činnost, ve které byly nutné poměrně vysoké počáteční investice na kultivaci půdy, navíc citroníky byly velmi choulostivé, například výpadek zásobování vodou byl pro ně často osudný. Na druhé straně jejich pěstování bylo velice ziskovým byznysem, v polovině osmdesátých let devatenáctého století se jen do New Yorku ročně exportovalo dva a půl milionu beden italských citrusových plodů, z nichž většina pocházela z Palerma. V roce 1860 bylo spočítáno, že citroníkové háje byly nejvýnosnější zemědělskou půdou v Evropě a v roce 1876 vykazovaly výnosy z půdy s citroníky šedesátkrát větší průměrný zisk na hektar, než tomu bylo ve zbytku ostrova. Kombinace citlivosti na zemědělské ošetřování

³⁶ *ibid.*, s. 7

citroníků a jejich vysoká ziskovost tvořily ideální podmínky pro mafii při vybírání výpalného. Podle Dickieho je tedy přesnější považovat mafii ne za fenomén pramenící ze zaostalosti a chudoby, ale naopak z moci a bohatství.³⁷

Mafián se tedy díky užití násilí jako prostředku konkurenční výhody dostával k většímu bohatství a následně stoupal na sociálním žebříčku. V podobném postupu pokračovala mafie i po skončení druhé světové války s tím rozdílem, že začíná fungovat v ještě lukrativnějších obchodních oblastech.³⁸

Jedním z hlavních důvodů, proč se mafie na Sicílii objevila, byla nepřítomnost efektivní státní moci, a to jak za Bourbonů, tak i během období sjednoceného italského království. S trochou nadsázky se dá říci, že na Sicílii byl přítomen pouze výběrčí daní a důstojník z odvodní komise. Stát zde tedy nefungoval jako garant práva a pořádku, ale byl viděn spíše jako nepřátelská okupační síla. Při absenci jedné z charakteristik moderního státu – monopolu na legitimní užití násilí na celém svém území, byla tato propast vyplněna privátními formami násilí a spravedlnosti. Právě vztah mezi nově vzniklým italským královstvím a jihem Itálie³⁹ je klíčem k pochopení role, jakou mafie v sicilské společnosti po roce 1860 hrála. Jde nám zejména o vztah mezi mafii a politickými institucemi, protože převážně díky tomuto vztahu mafie získala legitimitu, která ji nejvíce odlišovala od jiných forem kriminality.

Sjednocení Itálie bylo založeno na tichém souhlasu mezi buržoazií z průmyslového severu a elitou spravující půdu na jihu, jejich dohoda dala ráz italskému politickému systému až do fašistického převratu v roce 1922. Dohoda byla podmíněna zachováním statu quo na jihu, což znamenalo absolutně svobodné jednání vládnoucích elit na lokální úrovni, účast poslanců z jihu ve vládnoucích mechanismech výměnou za jejich bezmeznou podporu

³⁷ Dickie, J.: *Cosa Nostra. Dějiny sicilské mafie*. Fortuna Libri, Praha, 2009, s. 26-27.

³⁸ Chubb, J. op.cit., s. 11

³⁹ Za jižní Itálii jsou považovány regiony, jež dříve tvořily království Dvojí Sicílie (Abruzzo, Molise, Kampánie, Apulie, Basilicata, Kalábrie a Sicílie) a Sardinie.

jakékoliv vládní většiny v parlamentu bez ohledu na její program. Takováto aliance prakticky zbavila centrální vládu funkce politického aktéra na lokální úrovni a zároveň tedy posílila autonomii lokálních bossů. Ačkoliv stát formálně proklamoval svůj monopol na použití násilí, v oblasti jižní Itálie jej delegoval na lokální elity. Mafián by se dal tedy slovy L. Franchettiho a S. Sonnina označit jako vrcholný manažer zabývající se násilím.⁴⁰ V této souvislosti mafián tedy přebíral funkce na poli společenského a politického života. Jeden soubor takových aktivit se skládal z činností zajišťujících pořádek a sociální stabilitu. Mafiáni výměnou za poplatek poskytovali „ochranu“ života a vlastnictví před nájezdy zlodějů a banditů. Ten, kdo odmítal platit, zakrátko čelil krádežím a ničení majetku, dokud nezměnil názor. Hlavní mafiánovou činností v udržování pořádku však byla jeho funkce mediátora, a to nejen ve vztahu mezi venkovem a okolním světem, ale týkalo se to i konfliktů uvnitř společnosti. Jakmile mafián jednou dosáhl pozice „muže cti“ (díky využití agrese a násilí), snažil se o to, aby ve společnosti nepropukla válka všech proti všem, což by ohrozilo jeho vlastní postavení.

Kromě řešení typických konfliktů týkajících se vlastnictví půdy, dluhů apod., byla mafie velmi úspěšná v pátrání po kradených věcech. Mafie tím, že svým způsobem potírala kriminalitu a zároveň udržovala jakousi sociální stabilitu, se vlastně stala partnerem státu – zde se jedná o jasný důkaz, který vyvrací v první kapitole zmíněný stereotyp o mafii jako antistátu. Zároveň tato „spolupráce“ se státem mafii odlišuje od jiných forem organizovaného zločinu. Na druhou stranu mafie byla i konkurentem státu tím, jak se snažila profitovat na daném statu quo. Právě v této dvojznačnosti spočívá další jedinečnost mafie jako sociálního a politického fenoménu.⁴¹

Role mafie se mění s fašistickým převratem v roce 1922, kdy atributy, které legitimizovaly fungování mafie – udržování sociálního pořádku a

⁴⁰ cit dle Dickie, J., op. cit. s. 53.

⁴¹ Chubb, J., op.cit., s. 15.

funkce mediátora s celostátními politickými elitami, pozbývají svého dosavadního významu. Vlastníci velkých pozemků posléze zjistili, že fašistický stát dokáže plnit ty samé funkce, tj. udržování veřejného pořádku a sociální stability, ovšem za pro ně mnohem výhodnějších podmínek. Fašisté získali podporu těchto vlastníků ve volbách roku 1924 a po následné konsolidaci režimu, jež zahrnovala zrušení voleb a „znárodnění“ fašistických milicí, čímž tedy mafiáni mající do té doby monopol na užití násilí přišli o svůj *raison d'être* a zůstali tak izolováni jak od rolníků, tak od vlastníků půdy. Tento stav umožnil státu zahájit operaci proti mafii, a tím si získat i větší prestiž pro nově nastolený režim.⁴²

Následné období by se dalo označit jako období železného prefekta Cesare Moriho, který na počátku roku 1926 dostal významné pravomoci pro zahájení boje s mafií a s ostatními formami zločinu. Mori si byl dobře vědom toho, že pro vítězství nad mafií bude nutné zpřetrhat její pouta s místním obyvatelstvem, a naopak bude třeba vybudovat nový vztah mezi obyvateli a státem. To znamenalo zbavit mafii role prostředníka, aby se občané mohli dovolat státu a jeho institucí přímo. Až do roku 1929 tedy trvá zuřivá protimafiánská kampaň, při níž Mori neváhal jít až za hranice zákonů a nařídil masivní zatýkání, při nichž se za mříže dostala i spousta nevinných lidí. Tím chtěl vytvořit tlak na obyvatelstvo (zejména na vlastníky půdy), aby nekrylo zločince. Během zhruba tříletého Moriho působení na Sicílii bylo pozatýkáno kolem jedenácti tisíc lidí, z toho jen v provincii Palermo jich bylo pět tisíc. Při obřích procesech využíval prefekt atmosféru strachu, byly cenzurovány záznamy z přelíčení a ten, kdo obhajoval mafiána, byl za něj sám považován. Podle S. Lupa razil Mori tezi, že pro znovunabytí národních hodnot si stát musí získat respekt tím, že se ukáže mafiánštějším než sama mafie. Začaly se tedy mimo jiné využívat represe namířené proti zločincům, jež měly podobu veřejného zabíjení jejich dobytka, prodeje jejich majetku,

⁴² Blok, A., op. cit., s. 182.

deportací a skrytého násilí na jejich ženách.⁴³ Nehledě na tvrzení, že mafie byla vymýcena, nejvýznamnějším bossům se podařilo zatčení vyhnout. Spousta z nich (hovoří se až o pěti stech) uprchla společně s řadovými mafiány do Spojených států, které jim v době prohibice poskytovaly vítané útočiště.⁴⁴

Existovala však i skupina vysoce postavených mafiánů, kterým se podařilo vyhnout se Moriho zátahům, aniž by museli emigrovat. Šlo o vlivné bossy, kteří byli úzce spojeni s politiky nebo s členy vyšší palermské společnosti. Když se Mori rozhodl zaútočit i na tuto skupinu honorovaných osob (a tím pádem také na politickou třídu, jež podporovala fašistické centrum), byl ze svého úřadu odvolán dopisem, ve kterém mu Mussolini sděloval, že jeho úkol je skončen. To bylo i oficiální stanovisko státu, fašismus zvítězil, mafie byla vymýcena, neboť fašismus získal monopol politické moci a ruku v ruce s ním i monopol na použití organizovaného násilí. Faktem zůstává, že Moriho akcí byly potlačeny kriminální živly mafie, ne však její vrcholní představitelé, dokladem toho budiž, že mafie se s pádem fašismu a znovuzavedením volebního procesu vrací opět na scénu.

Zmrtvýchvstání mafie nastalo po invazi spojenců na Sicílii v roce 1943, kdy mafiáni, kteří úspěšně unikli Morimu, dokázali využít a vyplnit mocenské vakuum, které zde nastalo po příchodu spojenců. Z jejich strany se nejednalo o úmysl, přítomnost mafiánů pro ně naopak byla na obtíž, jelikož mafie umně využívala problémů s nedostatkem potravin a ovládla tak černý trh. Je tedy na místě vyvrátit mýtus, že mafie za své vzkříšení vděčí tajné dohodě se spojenci, uzavřené v době jejich vylovení na Sicílii. K danému tématu vyšla roku 2007 publika Tima Newarka *Mafie táhne do války*, která byla následně i přeložena do češtiny. Newark dochází k závěru, že neexistuje jediný důkaz, který by takový názor potvrzoval. Salvatore Lupo přetrvávání tohoto mýtu odůvodňuje tím, že: „*teorie 'zahraniční konspirace' z Italů snímá*

⁴³ Lupo, S., op. cit., s. 211.

⁴⁴ Dickie, J., op.cit., s. 189.

zodpovědnost za to, co se na Sicílii odehrávalo v důsledku téměř padesátileté hegemonie strany křesťanských demokratů, kdy opoziční strany nebyly schopny zvrátit stávající mocenskou situaci.“⁴⁵

Jediný pakt, který spojenci (konkrétně jisté oddělení americké námořní rozvědky) s mafií uzavřeli, byla dohoda s Lucky Lucianem (americký mafiánský boss s italským původem) o zabezpečení východního pobřeží USA proti nepřátelské sabotáži, neboť americké lodě byly v té době ohrožovány útoky nacistických sabotérů. Navíc fašismus i nacismus měl v New Yorku řadu přívrženců z řad přistěhovaleckých komunit.⁴⁶

Do roku 1946 bylo na Sicílii velmi silné separatistické hnutí, které však značně zesláblo poté, co byla Sicílii garantována autonomie. Mafiáni a vlastníci pozemků tím pádem obrátili svou podporu od tohoto hnutí k politickým stranám navazujícím na období před nástupem fašismu, konkrétně se jednalo o liberály a monarchisty, kteří se vymezovali vůči novým stranám profilujícím se jako reformní, máme tím na mysli komunisty, socialisty a křesťanské demokraty. Po vypuknutí studené války však byly levicové strany od roku 1947 odstřiženy od podílu na vládě. Hlavním strážcem italské demokracie vůči komunistické hrozbě se stala křesťanská demokracie (DC), přičemž své spojence začala hledat mezi konzervativními pravicovými silami.

Pozici vůdčí politické strany potvrdila DC drtivým vítězstvím v parlamentních volbách v roce 1948. I díky vystupňované antikomunistické propagandě brala většina voličů tyto volby jako výběr mezi východem a západem. Mafie zase viděla v DC tu sílu, která by jí na Sicílii mohla zajistit udržení stejných poměrů, jaké pro ně plynuly ze spojení se separatistickým hnutím. Proto DC získávala hlasy mezi sicilským obyvatelstvem. Křesťanští demokraté se tedy navenek proklamovali jako progresivní masová strana, ale

⁴⁵ cit dle: Newark, T.: *Mafie táhne do války*. Euromedia Group k.s., Praha, 2008, s. 305.

⁴⁶ *ibid.*, s. 300.

na Sicílii byla jejich pozice odvislá od tradičního působení mafie jako mediátora a nositele politického vlivu.⁴⁷

Od poloviny padesátých let se tradiční model sicilské mafie dostal do prohlubující se krize, a to vlivem sociálních, politických a ekonomických změn, které postihly italský jih. Mezi hlavní zdroje této transformace patřily masové migrace z venkova do měst a nárůst státní intervence. Mezi lety 1950 - 1975 opustilo jižní Itálii více než 4 miliony obyvatel (zejména dělníků a zemědělců), jež se přesunuly do vyspělých částí severní Itálie nebo západní Evropy.⁴⁸

Se zavedením zemědělské reformy v roce 1950 se podařilo skoncovat s latifundismem, když se půda dostala do vlastnictví maloročníků. Se zmizením latifundií však nezmizela mafie. Mafie sice neopustila venkov, změnila však zdroje své moci. Jak bylo poznamenáno výše, v padesátých letech se zvýšily intervence ze strany státu, a to zejména v souvislosti s agrární reformou, jednalo se zejména o zavedení různých programů majících za cíl modernizaci zemědělství.

Investice na jih plynuly skrze Fond pro jih (Cassa per il Mezzogiorno), který byl zřízen roku 1951. Mezi lety 1951 až 1992 bylo v rámci tohoto fondu proinvestováno v dnešním přepočtu 140 miliard euro. Mafie tedy dokázala obrátit svou pozornost na oblasti, kde probíhaly největší finanční toky. V této souvislosti mafie ještě zvýšila svůj vliv ve větších pobřežních městech, zejména pak v Palermu, které tvořilo ekonomické a administrativní centrum Sicílie. Mafii se zejména dařilo posilovat vztahy s křesťanskou demokracií. Tento jev byl zřejmý hlavně v oblasti realit - spekulace s pozemky a výstavby nových budov se podle všeho odehrávaly v její režii. Mafie se zde soustředila zejména na zisk či kontrolu veřejných zakázek a zároveň fungovala jako prostředník na pracovním trhu. Ostatně

⁴⁷ Marino, G. C., op. cit., s. 191-197.

⁴⁸ Lepre, A.: *Storia della prima Repubblica*. Mulino, Bologna, 2004, s. 253.

podle vyšetřování parlamentní komise pro boj s mafií byla již na začátku sedmdesátých let většina stavebního průmysl v Palermu kontrolována mafií.⁴⁹

Zastavme se nyní právě u komise pro boj s mafií. Ekonomické a sociální změny v padesátých letech se odrazily i na politickém poli. Na začátku šedesátých let (tedy v období ekonomického rozvoje) se až do Palerma rozšířila válka mafiánských rodin o přístup k ekonomickým zdrojům, a tak mezi lety 1962 a 1963 zemřelo přes šedesát osob. Válka se skončila masakrem Ciaculli, kdy následkem výbuchu bomby nastražené před domem jednoho z mafiánských bossů Salvatora Greca zemřelo sedm policistů. Reakce veřejnosti na tento čin byla hlavním impulsem pro definitivní zahájení činnosti speciální parlamentní komise, známé též jako komise antimafie, výbor pro boj s mafií či parlamentní antimafijní komise (oficiálně: Commissione parlamentare di inchiesta sul fenomeno della mafia e sulle altre associazioni criminali, anche straniere),⁵⁰ která měla za cíl vyšetřit příčiny opětovného výskytu mafiánského násilí na Sicílii. Tato komise sice byla oficiálně zákonem ustavena již roku 1962 a poprvé měla zasedat v únoru následujícího roku, nicméně kvůli předčasnému rozpuštění obou komor parlamentu poprvé zasedala až v období IV. legislature a v jejím čele stanul Donato Pafundi. Utvoření této parlamentní komise bychom mohli označit za jeden z milníků ve vztahu mafie a italského státu. Centrální vláda tím poprvé od dob Cesara Moriho dala najevo snahu o znovunastolení svého monopolu na násilí, když zahájila represivní kampaň proti mafii. Je také nutné zmínit, za jakých politických okolností výše zmíněná komise vznikla. Boj proti mafii byl v republikánské Itálii akcentován zejména politickou levicí, a právě ustavení protimafiánské komise bylo zčásti výsledkem vlivu socialistické strany (PSI), která se připravovala na vstup do vlády, neboť v roce 1963 Aldo Moro sestavil středo-levicovou vládu za účasti křesťanské demokracie (DC), sociální

⁴⁹ *Testo integrale della relazione della Commissione parlamentare d'inchiesta sul fenomeno della mafia, vol. I, Cooperativa Scrittori, Roma 1973, s. 877.*

⁵⁰ viz

<http://www.parlamento.it/bicamerale/43775/48736/48737/48738/paginabicamerale.htm>.

demokracie (PSDI), socialistů (PSI) a republikánů (PRI). Tím začíná období středolevých vlád, tzv. *centrosinistra*.

Ovšem dodnes zůstává otázkou, do jaké míry se jednalo o vážně zamýšlenou novou státní strategii a do jaké míry šlo pouze o krycí manévr. Pravdou je, že po roce 1963 došlo k velkému poklesu mafiánského násilí a Pino Arlachi podotýká, že fungování Výboru pro boj s mafií výrazně změnilo vztahy mezi mafií a politickou mocí. Šedesátá léta podle něj přinášejí konec oficiálních a legitimních vazeb mafiánů na politiky, mafie už nemá, jak by ospravedlnila svou existenci. Autor zde odkazuje na jednu ze zpráv parlamentní komise, kde se píše: „*Před rokem 1963 se mnozí mafiáni honosili svými styky s politiky a představiteli místní správy a naopak. Nevkusně na sebe upozorňovali ve volebních komisích. Dnes už mafiáni a politici tak často nepoutají pozornost.*“⁵¹ Podle N. Tranfagliho je oslabení prestiže mafie také důsledkem dalších příčin, především jistého „dozrání“ sicilské společnosti, zvýšení gramotnosti a s tím souvisejícího rychlejšího šíření informací.⁵²

Po skončení mafiánské války nastupuje v šedesátých letech nová generace mafiánů. Hlavním cílem mafiánských bossů již není dosažení pozice respektovaného člena vysoké společnosti, jako tomu bylo v případě Genca Russa či Giuseppe Vizziniho, kteří se k násilí uchýlovali v první fázi jejich kariéry, což trvalo jen do té doby, než se etablovali ve vyšší společnosti. Pak se již snažili své výtěžky legalizovat skrze legální podnikání a násilí již využívali v daleko nižší míře.

Nová generace mafiánů postupovala zcela jinak. Svě ilegální zdroje příjmů, např. z prodeje drog, se nesnažili v další fázi nijak legalizovat, a tak se stávalo, že své životy neprožívali na výsluní společnosti užívající si všeobecného respektu a svého vlivu, ale buď v ústraní na útěku před policií, nebo přímo ve vězeňských celách.

⁵¹ cit dle Arlacchi, P.: *Italská mafie a její podnikání*. CDK, Brno, 2002, s. 71.

⁵² Tranfaglia, N.: *Mafia, politica e affari*. Editori Laterza, Bari, 2008, s. 211.

Vznik protimafiánské parlamentní komise a její působení tedy dopomohly ke snížení mafiánského násilí, ale nemůžeme hovořit o tom, že by mafie byla díky působení komise poražena. Ačkoliv totiž komise nashromáždila spoustu důkazů a vydala řady zpráv týkajících se propojení politiků s mafií, žádná další akce ze strany státu se nekonala.

Limity působení komise a tehdejší středo-levé exekutivy si můžeme předvést na příkladu, kdy proti sobě stály regionální sicilská vláda a palermská radnice. Komunisté tehdy navrhli zahájit vyšetřování propojení lokálních elit, tzn. západní Sicílie a především Palerma, s mafií. Následně bylo odhaleno, že na radnici dochází ke korupci, vyhrožování a spolupráci s mafií. Když pak tato vyšetřovací zpráva byla projednávána v regionálním parlamentu a komunistická strana požádala o rozpuštění palermské rady, tak křesťanská demokracie v čele s jejím regionálním předsedou Giuseppem D'Angelem a zbytek vládnoucí středolevicové koalice tento návrh odmítly.⁵³

V období od poloviny padesátých až do poloviny sedmdesátých let vystřídala mafii ve vlivu na chod věcí veřejných nová generace politických elit z transformující se křesťanské demokracie. Ačkoliv na celostátní úrovni byla DC rozdělena kvůli bojům mezi různými frakcemi, zejména mezi podporovateli A. Fanfaniho (tzv. *fanfaniani*) a A. Segniho (tzv. *dorotei*), na západní Sicílii získala nadvládu linie stojící za Fanfanim. Křesťanským demokratům se díky dominanci jejich strany podařilo obsadit většinu důležitých úřadů jak ve státní správě, tak v místní samosprávě. Díky velkému rozvoji italské ekonomiky a státním investicím putujícím do jižní Itálie se v DC začaly prosazovat klientelistické zájmy a z části členů se stali manažeři řídící dění v jihoitalské společnosti. Se zvyšováním státní intervence rostla i státní byrokracie,⁵⁴ která byla ovládána vládnoucími stranami a zároveň se neustále ztenčovala hranice mezi státem a občanskou společností. A byla to

⁵³ Marino, G.C., op. cit., s. 244.

⁵⁴ Vyšší míra byrokracie na Sicílii je dána také tím, že tento region, který byl ustaven jako první již v roce 1946, má ústavním zákonem zaručenou vysokou míru autonomie.

právě nová vládnoucí politická třída, která kontrolovala přístup k veřejným zdrojům, čímž převzala klíčovou roli zprostředkovatele, kterou v minulých letech měla ve své moci mafie.

Velmi zajímavý je způsob, jakým se DC (pod vedením fanfaniánské frakce) dostala k roli vůdčí strany v regionálním parlamentu. Politická moc na Sicílii byla do poloviny padesátých let uzlem různorodých vztahů různorodých skupin s různorodým voličstvem. Ovšem mezi lety 1954 až 1957, jak praví zpráva antimafiánské vyšetřovací komise, jsou do DC díky působení poslance Giovanni Gioii vstřebány pravicově zaměřené skupiny, jež byly politickým výrazem mafiánských klanů. Mafiánské skupiny byly, na rozdíl od menších politických subjektů, do DC začleňovány i pod hrozbou represe. Mafiáni si mohli vybrat, zda se přidat k mocenskému bloku, anebo zůstat mimo a riskovat zatčení.⁵⁵ Tento průnik mafie do úřadů regionální vlády kritizovala i parlamentní protimafiánská komise: *„Místo aby regionální vláda vystupovala jako antiteze mafiánských metod a mentality, tak na Sicílii poskytla příležitosti pro využívání intrik a protekcionismu, a toto všechno logicky vytvoří úrodnou půdu pro činnost mafie.“*⁵⁶ Postupem času však dochází k situaci, kdy je těžké určit, kdo manipuloval kým, zda mafie politiky, nebo naopak. A takto by se i dal charakterizovat vztah mezi mafií a politikou až do konce sedmdesátých let.

⁵⁵ podrobněji viz Arlacchi, P. op. cit. s. 75-84.

⁵⁶ *Commissione parlamentare d'inchiesta sul fenomeno della mafia in Sicilia, Relazione conclusiva.* Senato della repubblica, Roma, 1976, s. 1202-3.

Bod zvratu – léta osmdesátá a devadesátá

Sedmdesátá léta jsou obdobím, kdy se mafie a stát snaží najít jakýsi modus vivendi, tedy způsob „soužití“, při kterém by si vzájemně co nejméně překážely. Tato forma vzájemného fungování byla narušena 20. srpna 1977, kdy je podporučík karabiniérů Giuseppe Russo na příkaz Salvatora (Totò) Riiny a Bernarda Provenzana (dvou vůdců rodiny Corleonů) zavražděn. Russo patřil mezi spolupracovníky Carla Alberta Dalla Chiesy a byl velitelem policejní zásahové jednotky v Palermu. Tato vražda předznamenala období častých krveprolití a krutosti: jednak začal vnitřní konflikt v Cosa Nostře mezi „starou“ a „novou“ mafií a souběžně také započal střet se státními institucemi. Mafie totiž v té době plánovala infiltraci do státního aparátu, čímž chtěla získat kontrolu nad veřejnou správou, aby následně získala monopolní postavení jak v ilegálních, tak v legálních sektorech ekonomiky.

Abychom pochopili transformaci mafie v osmdesátých letech, je nutné podrobněji rekapitulovat některé události politického vývoje předchozího desetiletí. V Itálii se pro éru sedmdesátých let vžil termín olověná léta, neboť stát se musel vyrovnávat s atentátními útoky, jež měly povahu rudého i černého teroru. Cosa Nostra se v tomto období vyvarovala výrazných ataků vůči exponentům státní sféry, naopak směrem k němu přijímá linii jistého nezájmu a soustředí se vnitřní rozvoj své organizace a nelegálních aktivit. Zejména se začíná angažovat v do té doby pro ni téměř neznámém obchodu s drogami, protože v minulých letech se zaměřovala především na pašování cigaret, které jí zajišťovalo ohromné zisky.⁵⁷

Zároveň v této době dochází k velké změně na poli politickém, když došlo k tzv. historickému kompromisu. Ten nejprve navrhol Aldo Moro a Enrico Berlinguer a později byl uskutečněn v tzv. vládě solidarity, kdy

⁵⁷ Crisantino, A., La Fiura, G.: *La mafia come metodo e come sistema*. Pellegrini, Cosenza, 1989, s. 121.

jednobarevná vláda Giulia Andreottiho (DC) získala podporu demokratických stran v parlamentu včetně komunistické strany.⁵⁸ Na Sicílii tento politický obrat znamenal konec epochy, jež byla svou politickou orientací naprosto protichůdná, neboť Cosa Nostra zde sháněla hlasy pro DC a čelila ostrým konfliktům s PCI, kterou již od konce druhé světové války považovala za největšího nepřítele, kterého bylo nutné zničit za užití jakýchkoli prostředků. Podporou vládní DC ze strany PCI tedy mafie ztrácí jednoho z hlavních protivníků.

Na konci sedmdesátých let je tedy mafie mocnější než kdy předtím. Je bohatší díky obchodu s drogami, dále je posílena netečností státu a také tím, že ztratila historického politického nepřítele v podobě PCI. V tomto kontextu byly subjekty, které v tu dobu ještě stály v opozici proti mafii, velmi izolovány a staly se tak pro mafiánské bossy snadnými terči. Dostáváme se tak do roku 1977, kdy byl zabit Russo a poté následovaly další vraždy novinářů, soudců a policistů, kteří se nějakým způsobem snažili čelit mafii.⁵⁹

Zhruba v tomto období se uskutečnil i střet uvnitř Cosa Nostry, v němž na jedné straně stáli členové rodiny Corleonů a na druhé straně rodiny vyznávající umírněnější strategii. Počátek vzestupu Corleonů se datuje do šedesátých let, kdy v městečku Corleone vládl boss Michelle Navarra, jenž byl obklopen mladíky, kteří postupně v celé organizaci získali velký vliv, máme tím na mysli osoby jako Provenzano, Riina, Liggio a Calogero Bagarella. Když Navarrovi došlo, že svým chráněncům nechal až moc velké pole působnosti, bylo už příliš pozdě, neboť v srpnu 1958 nechal Liggio Navarru zavraždit. Pod Liggiovým vedením se Corleonové snažili dostat do Palerma. To však byl složitý úkol, protože mafie v Palermu byla s ohledem existenci pevných aliancí velmi konsolidovaná. Nicméně díky pomoci ze strany starosty Palerma Vita Ciancimina (také on byl původem z Corleone) se jim podařilo své ambice

⁵⁸ Pasquino, G.: Political Development. In McCarthy, P.(ed): *Italy since 1945*. Oxford University Press, New York, 2000, s. 75.

⁵⁹ Marino, G.C., op. cit., s. 288.

naplnit. Máme tím na mysli úspěšný vstup do obchodu s drogami, dalším velkým zdrojem příjmů se pro Corleony staly únosy osob a navíc dokázali navázat spojení s ostatními rodinami.⁶⁰

23. dubna 1981 vypuklo období, které někteří historici zabývající se dějinami mafie nazývají „druhá mafiánská válka“ (poté, co první se uskutečnila mezi lety 1962 a 1963). Za počátek války je považována vražda bossa Stefana Bontateho, šéfa „staré“ Cosa Nostry, po něm je následně 11. května zabit další boss Salvatore Inzerillo, obě vraždy se uskutečnily na příkaz Totò Riina. Mluvit ovšem v tomto případě o válce je v porovnání s první mafiánskou válkou poněkud zavádějící, jelikož během bojů v šedesátých letech se jednalo o střet mezi různými rodinami, nyní měl konflikt spíše vertikální podobu. Jinými slovy, Corleoni navázali kontakty se vzájemně znepřátelenými stranami, aby je pak použili jako nástroje k uplatnění svých partikulárních zájmů, konkrétně tedy k eliminaci mnohých bossů. Kompenzací za pomoc při odstraňování znepřátelených šéfů byly pro spojence Corleonů postupy v kariérním žebříčku na uvolněná místa.⁶¹

Tato fragmentace pout uvnitř rodin, která do té doby byla pro Cosa Nostru charakteristická, byla důsledkem vstupu mafie do obchodu s drogami. Trh s narkotiky totiž nebyl nikdy záležitostí rodin jako celku, ale jen některých jejich členů. Výsledkem toho bylo, že někteří příslušníci mafie dosáhli obrovských zisků a jiní od nich naopak byli odříznuti. Dalo by se tedy hovořit o „sociální nerovnosti“ uvnitř rodin, jež produkovala vzájemnou závist či nenávist a logicky i dychtivost po moci, jíž dokázali Riina a Corleoni takticky využít v rekrutaci vzájemných zrádců.

Mezi těmito dvěma proudy v Cosa Nostře panoval i rozdíl v pohledu na fungování mafie ve vztahu k politice. „Umírnění“ (výraz pro starou generaci), vedení rodinami Bontate, Badalamenti a Inzerillo, si představovali

⁶⁰ Tranfaglia, N., op.cit., s. 148-149.

⁶¹ Gibilaro, I., Marcucci, C.: *La criminalità organizzata di stampo mafioso*. Scuola di polizia tributaria, Lido di Ostia, 2005, s. 52-55.

propojení s politikou jako kompromis vedoucí k většímu splynutí s představiteli státních institucí. Mělo se jednat o taktiku co nejlepšího možného využití orgánů státního aparátu, která by umožnila stabilizaci systému korupce, pomocí něhož by se pak získal přístup ke státním investicím plynoucím do jižní Itálie. Na druhé straně Corleoni vedeni Riinou a Provenzanem preferovali dosažení tohoto cíle spíše násilnou cestou.

Nastává tedy nejkrutější období mafie, jehož obětí se stalo více než tisíc osob. Seskupení umírněného proudu Cosa Nostry bylo kromě Buscetty a Badalamentiho eliminováno. Zabiti byli i vysocí představitelé státu jako Carlo Alberto Dalla Chiesa, padlo i mnoho osob zastupujících v boji proti mafii občanskou společnost – nejznámějším případem je úmrtí Giuseppa Impastata (levicový aktivista, ač sám narozen v rodině mafiána, silně se vůči mafii vymezoval) a v neposlední řadě zde byly i oběti z politických kruhů jako Pio La Torre. Díky krutým metodám, jaké mafie pro dosažení svých cílů používala, se vžil termín „Nazimafia“.⁶² V roce 1983, po skončení této fáze, postupně došlo k redefinici rolí a struktury uvnitř sicilské mafie, přešlo se od horizontální struktury, kde zásadní rozhodnutí byla činěna „demokratickými“ metodami ve skupině představitelů nejmocnějších rodin zvané „Komise“, ke struktuře vertikální. V tomto nastavení platila všeobecná pravidla, aby se předešlo vnitřním neshodám. Rozhodnutí zde byla činěna diktátorským způsobem, a to jedinými vítězi mafiánské války, rodinou Corleonů vedených Totò Riinou a Bernardem Provenzanem.

Dne 30. dubna 1982, kdy už skončil historický kompromis a PCI již nevyjadřovala vládě svou tichou podporu, je významný představitel strany a bývalý člen parlamentní antimafijní komise Pio La Torre zavražděn. Jeho vražda byla reakcí na návrh zákona La Torre-Rognoni, který kvalifikoval příslušenství k mafiánské organizaci jako trestný čin a především umožňoval konfiskaci majetku zadržovaných mafiánů. Atentát na La Torreho vyprovokoval

⁶² Marino, G. C., op. cit., s. 281.

parlament k urychlení schvalovacího procesu návrhu La Torreho zákona a také přinutil vládu, aby do Palerma vyslala jako prefekta generála karabiniérů známého pro své úspěchy z boje s terorismem – Carla Alberta Dalla Chiesa. Podle mnohých historiků měl však tento tah spíše uspokojit občanskou veřejnost, než aby byl míněn jako opravdový zásah proti mafii. Dalla Chiesa nedostal totiž od vlády potřebnou podporu pro výkon své funkce, stejně tomu bylo i ze strany regionálního parlamentu a palermské radnice pod vedením starosty Martellucciho, spojence V. Ciancimina a S. Limy.⁶³ Dalla Chiesa se tak stal snadným cílem pro palermskou mafii, což se potvrdilo 3. září 1982, kdy byl po pouhých třech měsících ve funkci zabit.

Odstranění Pia La Torreho a Dalla Chiesa se později ukázalo být velkou chybou Corleonů. Mezi veřejností se zvedla značná vlna odporu, a tak parlament pod tímto tlakem schválil 13. září 1982 zákon La Torre – Rognoni, tedy pouhých deset dní od vraždy prefekta Dalla Chiesa. Dodejme, že schvalování zákona bylo poznamenáno nesouhlasem některých skupin poslanců z křesťanské demokracie.

Během léta 1982 speciální vyšetřovací skupina, vytvořená Roccem Chinnicim v Palermu roku 1979, jejímiž členy byli Giovanni Falcone a Paolo Borsellino, začala se svou monstrózní akcí, jejímž účelem bylo odhalení systému Cosa Nostry. V oblasti italské judikatury se pro skupinu soudců, kteří se zabývají stejným případem a mohou tak snadněji mezi sebou sdílet informace, používá označení *pool* (v tomto případě *pool antimafia*). Tento postup vedl k významným italským procesům (maxiproces v Palermu, odhalení Tangentopoli). Myšlenka takovéto metody se zrodila při vyšetřování mafiánských zločinů, kdy docházelo k vraždám soudců. Tím, že se případem vždy zabýval pouze jeden soudce, čelil vždy většímu riziku atentátu a navíc pak bylo složitější dovést případ do konce. Kdežto v *pool antimafia* sdílí informace úzká skupina jedinců, což okolí dává na vědomí, že i kdyby byl

⁶³ Marino, G. C., op. cit., s. 292.

některý ze soudců zabit, ostatní mohou na jeho práci plynule navázat a vyšetřování dokončit. Reakce ze strany mafie se dostavila prakticky obratem, zabití Dalla Chiesy byl pouhý začátek krvavé kampaně, která zasáhla prokuraturu v Palermu.

Vyšetřování dosáhla i přes odpor mafie důležitých výsledků, jako například dopadení Tommasa Buscetty v říjnu 1983 v brazilském San Paolu, právě Buscetta se stal následně významným pentitem, který přislíbil spolupráci s vyšetřovateli. Buscettovy výpovědi a odhalení systému mafie obžalobě výrazně dopomohly k přípravě palermského maxiprocesu. Buscetta byl totiž jedním z mála přeživších bossů, kteří v druhé mafiánské válce stáli proti Corleonům. Jeho spolupráce s vyšetřovateli začala 16. července 1984 a vedla k nečekaným výsledkům. V té době nebylo pochyb o tom, že mafie měla nějakou strukturu a vnitřní pravidla, nicméně jejich přesná podoba nebyla známa. Buscettova výpověď osvětlila, jak se v mafii rozdělovalo teritorium, jaké bylo uspořádání rodin a okrsků (mandamenta) a přesně vysvětlila strukturu „kopule“ (Cupola) či „Komise“ (Commissione). Cosa Nostra podle tohoto tzv. *Buscettova teorému* měla strukturu kopule, nejnižší se nacházely skupiny o deseti členech a v jejich čele stál tzv. *capodecina*, jenž podléhal bossovi lokální skupiny zvané rodina (coscha). Boss rodiny měl svého zástupce a jednoho či více poradců (consigliere), tři sousední rodiny pak tvořily okrsek (mandamento). Šéfem okrsku pak zpravidla býval člen Komise, což byl nejvyšším rozhodovacím orgánem pro oblast Palerma. Nad ní měla teoreticky stát ještě rada složená z bossů z celé Sicílie, v praxi však dominovalo podle Buscetty sicilské mafii Palermo.⁶⁴

Mafie reagovala tím, že postupně decimovala pool antimafia, a tak během let 1983 a 1984 dochází k vraždám jejich členů. R. Chinnici přišel o život 29. července 1983, po jeho smrti se vedení poolu ujal Antonio Caponnetto a 29. září 1984 tak byly vydány zatykače na 336 členů Cosa

⁶⁴ Dickie, J. Dějiny sicilské mafie, s. XX.

Nostry, měsíc poté přibylo dalších 127 zatykačů. S Buscettovou pomocí se také podařilo dopadnout další významnou osobnost Cosa Nostry Dona Vita Ciancimina, exstarostu Palerma za DC napojeného na Riinu a Provenzana a také otce Massima Ciancimina, který se na konci prvního desetiletí 21. století stane osobou, jež přinese významná odhalení, která povedou ke znovuotevření vyšetřování atentátů z let 1992 a 1993 a k vyšetřování tzv. smlouvy mafie se státem.⁶⁵

Cosa Nostra v násilí pokračovala i přes tvrdý zásah antimafijního poolu (nebo právě proto), v roce 1985 je zmasakrováno jedno oddělení palermské policie jako odvěta za infiltraci policejního agenta do řad Corleonů, obětí se stal i šéf jednotky Giuseppe Montana. Jeho vrah, Salvatore Marino, byl později zabit během soudního výslechu. Stát na to bleskově reagoval tím, že ministr vnitra a budoucí prezident republiky Oscar Luigi Scalfaro se odebral do Palerma a přeorganizoval policejní oddělení zaměřené na boj s mafií, když její agenty rozmístil po celé Itálii. Ovšem během těchto přesunů byli zavražděni další dva agenti Antiochia a Cassarà, blízcí spolupracovníci Falconeho. Příkaz k jejich zabití vydali Corleoni, nepodařilo se však odhalit, jak zjistili jejich místo pobytu.⁶⁶

Období od konce sedmesátých let do poloviny let osmdesátých jsou roky, kdy se antimafijní pool ve svém boji proti mafií opírá pouze o odvahu některých jednotlivců. Rok 1985 je dále rokem úmrtí mnohých představitelů státní moci a exponentů občanské společnosti. Ovšem již o rok později začíná tzv. palermský maxiproces (10. února 1986). S ideou maxiprocesu přišel bývalý šéf poolu Antonio Caponnetto s cílem uštvět mafií radikální zásah se systémovými důsledky. Celkem bylo v soudní síni obžalováno čtyři sta sedmdesát čtyři osob, pro potřeby procesu bylo tehdy nutné vybudovat novou soudní síň. Budova bunkru v Ucciardone (v blízkosti věznice) byla postavena z železobetonu tak, aby odolala útokům země-vzduch. Jak už bylo

⁶⁵ Marino, G.C., op. cit. 295.

⁶⁶ Lupo, S., op. cit. 293.

zmíněno výše, zákon La Torre – Rognoni vytvořil z členství v mafiánské organizaci trestný čin, a tak to byla Cosa Nostra jako taková, co se stalo hlavní entitou či předmětem soudního řízení.

Členům Cosa Nostry bylo jasné, že probíhající proces by mohl systémem mafie zasáhnout podobně významně, jako ve dvacátých letech působení Cesare Moriho. Soud s Cosa Nostrou měl své důsledky i na politické scéně. Vládnoucí DC totiž maxiprocesu nekladla žádné překážky, a tak mafie obrátila svou podporu směrem k socialistické straně. Šlo o rozhodnutí, které pramenilo z politických garancí PSI, když se ministr spravedlnosti Vassalli zavázal „změkčit“ italský trestní zákoník. Vedle politických událostí se rozvinula i obrovská mediální kampaň, do níž přispěli i mnozí respektovaní intelektuálové a v níž nad účinností a užitečností procesu vyjadřovali své pochyby. Množily se mediální útoky jak na pentity, tak i na pool antimafii, z italských intelektuálů diskusi nejvíce rozvířil romanopisec Leonardo Sciascia (do té doby považovaný za velkého oponenta mafie) svým článkem z 10. ledna 1987 v *Corriere della Sera*, který nesl název *Protimafiánští profesionálové*.⁶⁷ Píše v něm v odkazu na právě vyšlou knihu Christophera Duggana o protimafiánském tažení prefekta Moriho, že za fašismu byl boj proti mafii dílem takové politické manipulace, že se najednou ztratilo ponětí o tom, co mafie je nebo čím by mohla být. Podobné obavy pak vyjádřil vůči fungování antimafijního poolu. Jeho členy, zejména Borsellina, který byl čerstvě povýšen na vedoucího vyšetřovacího úřadu v Marsale, obvinil z kariérismu, podobně zaútočil i na starostu Palerma L. Orlanda (člen DC, zaměřený proti mafii, zařídil, aby se Palermo účastnilo procesu jako „civilní žalobce“). Podle S. Lupa předpokládal Sciascia, že soud přeroste do operace zaměřené na potlačení osobních svobod, což vyplývalo z jeho přesvědčení, že Cosa Nostru není možné soudit, protože jako taková se nedá ani identifikovat,

⁶⁷ Sciascia, L.: I professionisti dell'antimafia. *Corriere della Sera*, 10. 1. 1987. Dostupné na http://www.accadeinitalia.it/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=2 [cit. 25. 6. 2011]

mafiaň totiž neví, že je mafiaňem a mafie není organizací, ale způsobem chování.⁶⁸

Maxiproces trval celkem dva roky, a jak již bylo poznamenáno výše, byl velmi bedlivě sledován tiskem, a to i zahraničním. Během celého procesu byla do Palerma převelena tisícovka policistů a karabiniérů, aby garantovali veřejný pořádek a chránili budovu soudu. Dokonce se zdvojnásobil počet členů soudního senátu z obavy, že by někteří z nich mohli být během procesu zavražděni. Po dvaadvaceti měsících, tři sta čtyřiceti devíti soudních stání, během nichž bylo vyslechnuto 1 314 osob, se dospělo 16. prosince 1987 k historickému rozsudku. Tři sta šedesát osob (z celkem čtyř set sedmdesáti čtyř obžalovaných) bylo uznáno vinných, devatenáct z nich bylo odsouzeno na doživotí, zbylí na celkem dva tisíce šest set let. Jednalo se o největší úspěch italských institucí v boji proti mafii.⁶⁹

Během procesu se poměrně dramaticky měnila politická situace na Sicílii, na národní úrovni i v zahraničí. Na Sicílii byli zvoleni křesťanští demokraté vymezující se vůči Cosa Nostře, jako například již zmiňovaný Leoluca Orlando (dnes člen politické strany Itálie hodnot vedené jedním z nejslavnějších soudců z Akce čisté ruce Antoniem Di Pietrem). Na mezinárodní scéně je v té době aktuální Gorbačovova perestrojka a mění se také přístup západu, kde již není hlavní strategií obrana vůči komunismu. Na národní úrovni tedy není třeba opírat se v boji proti komunismu o podporu „temných“ sil, jako např. Cosa Nostry, jež bývaly svého času jistým způsobem ochraňovány do té míry, do jaké dokázaly oslabovat a narušovat komunistická hnutí. Na začátku devadesátých let tak s pádem berlínské zdi a rozpadem sovětského bloku na jedné straně a s aktivitami soudní moci (Akce čisté ruce), které silně zasáhnou politické strany první republiky na straně druhé, se mafie ocitá v jakési izolaci, neboť je postupně opouštěna ze strany svých historických politických spojenců, a to zejména křesťanskou

⁶⁸ Lupo, S., op. cit., s. 295.

⁶⁹ Pezzino, P.: *Mafia industria della violenza*. La Nuova Italia editrice, Scandicci, 1995, s. 316.

demokracií. Reakcí na tyto procesy je pak období atentátů v letech 1992 a 1993.

Krátce po vynesení rozsudku mafie zahajuje doposud nevídanou násilnou kampaň. Měsíc od jeho vyhlášení je zabit bývalý starosta Palerma Giuseppe Insalaco, neboť zveřejnil vztahy mezi podnikateli spřízněnými s mafií a palermskou radnicí. Za další dva dny, 14. ledna 1988, je zavražděn Natale Mondio, agent policejní zásahové jednotky z Palerma.⁷⁰ 14. září je zabit na příkaz Riiny soudce (již v penzi) z tribunálu v Trapani, který nechal zkonfiskovat část majetku bratra mafiánského bosse. 22. září umírá soudce Antonio Saetta (společně se svým synem), jenž se „provinil“ tím, že se měl stát hlavním předsedajícím v odvolacím řízení v maxiprocesu a mafie nad ním neměla vliv. Právě okolo maxiprocesu se odehrával zásadní boj, odsouzení čekali na odvolací soud a pak případně na projednání u Nejvyššího soudu s vírou ve zrušení nebo snížení svých trestů. V prosinci 1990 zasedal odvolací soud, jehož předsedajícím byl soudce Vincenzo Palmegiano (v rozhovoru pro list *La Repubblica* prohlásil, že soudce musí být nestranný, proto nemá bojovat, ale má být služebníkem zákona⁷¹). Soud nakonec zrušil několik doživotních trestů, propustil několik odsouzených a několika dalším snížil tresty. Především ale, když se v červenci 1991 četlo odůvodnění soudního rozhodnutí, byla potvrzena platnost tzv. *Buscettova* (někdy též *Falconeho*) *teorému*. Dodejme, že platnost tohoto teorému později potvrdil před soudem v Caltanissettě Giovanni Brusca. Upřesnil však, že tento teorém byl platný jen do začátku osmdesátých let,⁷² neboť poté se poměry v Cosa Nostře změnilly kvůli vítězství Corleonů ve druhé mafiánské válce. Poté nastává období, které označuje jako jejich diktaturu (konkrétně mělo jít o působení Totò Riiny).

⁷⁰ Pezzino, P., op. cit. s. 317.

⁷¹ Bolzoni, A.: "Io non lotto, faccio solo sentenze". *La Repubblica*, 12. 12. 1990, s. 9. Dostupné na: <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1990/12/12/io-non-lotto-faccio-solo-sentenze.html> [cit. 25. 6. 2011].

⁷² Dino, M.: Brusca: non nego il teorema Buscetta. *Corriere della Sera*, 25. 9. 1997, s. 13. Dostupné na: http://archiviostorico.corriere.it/1997/settembre/25/Brusca_non_nego_teorema_Buscetta_c_o_0_97092511957.shtml [cit. 25. 6.].

V tomto smyslu (tj. přijal za východisko *Buscettova* teorému) rozhodl i Nejvyšší soud v případě vraždy S. Limy (zavražděn 1992).⁷³ Sám Falcone nebral zrušení některých trestů jako porážku, naopak zdůraznil, že je to poprvé, co odvolací soud potvrdil většinu trestů udělených soudem první instance. Ovšem za hlavní úskalí považovali členové animafijního poolu rozhodnutí Nejvyšší italského soudu, kterému předsedal Corrado Carnevale, označovaný v tisku jako „zabiják rozsudků“. Carnevale často rušil předchozí tresty (byly jich desítky) exponentů nejen sicilské mafie, ale také neapolské Camorry a kalábrijské 'Ndranghety, většinou však pouze s poukazem na procesní chyby. Soudní senáty pod jeho vedením takto zrušily okolo pěti set rozsudků vynesných v případech s mafii, jmenujme například zrušení doživotních trestů v případě Michele a Salvatore Greca, odsouzených z vraždy Rocca Chinnicchiho, šéfa Falconeho a Borsellinovy vyšetřovací skupiny. Později byl sám obžalován a v roce 2001 i odsouzen za údajné napojení na mafii. Ovšem o rok později ho odvolací soud zprostil s odůvodněním, že k trestnému činu, ze kterého byl obviněn, nedošlo, a v červnu 2007 se dokonce opět stal členem Nejvyššího soudu. Nejvyšší soudcovská rada navíc 13. července 2011 rozhodla, že v úřadu může zůstat až do roku 2015.⁷⁴

Případ tohoto soudce nás současně varuje před jednostannými soudy. Při popisu takto složitých vztahů je třeba udržovat si kritický odstup a nepřebírat aktuální pohledy soudobých médií. Ta často mají sklon reagovat hystericky a výsledkem mediálního tlaku mohou být podobná sporná rozhodnutí, jež představují typický rys pojmání mafie jako krizové situace, o kterém jsme psali v úvodu této práce.

⁷³ «Dittatura» di Riina cancella «teorema» Buscetta. *Corriere della Sera*. 8. 6. 2001, s. 21.

Dostupné na:

http://archiviostorico.corriere.it/2001/giugno/08/Dittatura_Riina_cancella_teorema_Buscetta_co_0_01060810059.shtml [cit. 25. 6. 2011].

⁷⁴ Carnevale in Cassazione fino all'età di 85 anni. *La Repubblica Palermo*. 13. 7. 2011. Dostupné na:

http://palermo.repubblica.it/cronaca/2011/07/13/news/carnevale_presidente_in_cassazione_fino_all_et_di_85_anni_nel_2015-19092937/ [cit. 14. 7. 2011].

Giovanni Falcone byl na začátku roku 1991 jmenován nejvyšším prokurátorem v Palermu, nicméně funkce mu neumožňovala pokračovat v započatých vyšetřováních, a tak 10. dubna téhož roku úřad opustil a přijal místo ředitele trestního odboru ministerstva spravedlnosti, kde měl koordinovat boj proti organizovanému zločinu na celostátní úrovni. Falconeho přesun z Palerma do Říma měl symbolický význam, mafiáni to pochopili tak, že se soudce stahuje ze své pozice, navíc v římském prostředí mohlo být snadnější jej zdiskreditovat a tím připravit o vliv. Nicméně právě díky tomuto přesunu a podpoře ministra Martelliho se Falcone mohl plně koncentrovat na monitorování a kontrolu práce soudce Carnevaleho, přičemž se mu nakonec povedlo docílit toho, že procesy s mafií přešly do pravomoci jiného soudce. Pakliže by byly pravdivé spekulace o tom, že Cosa Nostra měla dohodu s Carnevalem, mohli být vedle zrušení rozsudků a snížení trestů poškození i Falcone a celý antimafijní pool, který celý proces v osmdesátých letech začal. Falcone měl však díky své funkci na ministerstvu spravedlnosti možnost dohlížet nad poslední fází maxiprocesu, tj. nad jeho projednáváním u Nejvyššího soudu, a mohl se přičinit o to, aby proces (pokud to vůbec bylo možné) proběhl nestranně. 30. ledna 1992 pak Nejvyšší soud potvrdil rozsudek první instance a uznal *Buscettův teorém*, tedy to, že Cosa Nostra existuje, je sjednocenou organizací, a členové Komise jsou tím pádem zodpovědní za vraždy spáchané jménem Cosa Nostry. Maxiproces se tak po necelých sedmi letech definitivně uzavřel.

Neočekávaný rozsudek Nejvyššího soudu vyprovokoval mezi členy Cosa Nostry nemálo problémů: na jedné straně se spousta bossů ocitla ve vězení bez naděje, že z něj kdy vyjdou, na druhé straně takoví vůdcové, jako byli Riina, Brusca, Provenzano, byli donuceni se skrývat. Stát tak demonstroval svou vůli rozhodně mafii potlačit.

Boj proti mafii dostal novou podobu. S dřívějšími krátkými obdobími zatýkání totiž mafie počítala jako s nutným rizikem a jako takové je svým

způsobem akceptovala. Její členové navíc měli ve věznicích díky soustavné korupci a vydírání některých členů vězeňské policie speciální podmínky. Po potvrzení rozsudku maxiprocesu Nejvyšším soudem se věci změnilly. Cosa Nostra byla svými politickými spojenci postupně opuštěna a celkově decimována, uchýlila se proto ke krvavé vendettě vůči těm, kteří nějakým způsobem participovali na tomto aktu.

Prvním padlým byl 12. března 1992 Salvo Lima, v té době europoslanec blízký Andreottimu, jenž byl od sedmdesátých let jakousi spojkou mezi mafií a politikou. Jeho proviněním v očích mafie bylo to, že se mu nepodařilo zajistit pro mafii úspěšný konec maxiprocesu. Celkově však měla Limova vražda za cíl zasadit úder jak Andreottimu, tak celé křesťanskodemokratické straně za to, že se otočila k mafii zády právě v momentu, kdy ji nejvíc potřebovala. V září toho roku pak byl zabit Ignazio Salvo, podnikatel a poslanec za DC napojený na Cosa Nostru.⁷⁵

Rok 1992 je také rokem atentátů Capaci a Via D'Amelio, které stály život dvou soudců, kteří byli symbolem palermského poolu a dnes jsou považováni za symbol boje proti mafií: Giovanni Falcone a Paolo Borsellino. Jako první byl 23. května 1992 zavražděn Falcone, když se společně se svou manželkou a členy eskorty přesouval po dálnici A27 do Palerma. U města Capaci vyletěla do povětří část dálnice, pod níž bylo položeno 500 kg výbušnin. Zemřel soudce Falcone, jeho žena a tři ze sedmi členů jeho eskorty. Falcone nebyl pouze symbolem antimafijního poolu a iniciátorem maxiprocesu, měl se také stát Národním prokurátorem pro boj s mafií, tedy šéfem úřadu, u jehož zrodu stál společně s ministrem spravedlnosti Martellim. Falcone by tak měl veškeré prostředky pro vedení boje proti mafií na celostátní úrovni.

O dva měsíce později, dne 19. července 1992, byl zabit i Paolo Borsellino. Ve Via D'Amelio v Palermu, kde bydlela jeho matka, byl

⁷⁵ Tranfaglia, N., op. cit., s. 268.

zaparkován automobil Fiat 126 naložený 100 kg výbušniny. Při výbuchu kromě soudce Borsellina zahynulo také šest členů jeho ochranky. Přitom policie požadovala po palermské radnici, aby všechny automobily byly z ulice z důvodu bezpečnosti odklizeny.

Atentáty Capaci a Via D'Amelio jsou událostmi, při nichž zahynuly osobnosti, které byly symbolem boje italských institucí proti maffii, reprezentují také určitý stav slabosti státu, který se ocitl blízko spirály politicko-finanční krize a nebyl schopen ochránit v tomto boji své nejvýznamnější osobnosti. Tyto dva útoky jsou pouze začátkem trpkého období bombových atentátů, které trvalo i v roce 1993. Cosa Nostra, která se sama také po maxiprocesu ocitla v hluboké krizi, se rozhodla přijmout tuto strategii, jako to učinily během olověných let rudé a černé brigády. Takové tedy byly události, které vedly stát tomu, aby začal vyjednávat „dohodu“, která by dovolila Cosa Nostře, aby se rekonstruovala. Strategii pumových útoků Totò Riina okomentoval slovy: „Začala se válka, aby se dosáhlo míru.“⁷⁶

Roky 1992 až 1994 jsou také obdobím, kdy propukl skandál Tangentopoli. Popišme si trochu podrobněji, o co se vlastně v tomto případě jednalo. S tímto výrazem přišel redaktor deníku La Repubblica Pietro Colaprico, který jím označuje systém korupce a ilegálního financování politických stran zasahující do nejvyšších pater italské politiky a byznysu a v němž figurovali poslanci, ministři, významní obchodníci a senátoři. Skandál propukl v únoru 1992, kdy vyšetřující soudce Antonio Di Pietro nechal zatknout Maria Chiesu, ředitele milánského domu pro seniory Pio Albergo Trivulzio. Chiesa byl významným členem socialistické strany a 17. února 1992 byl zadržen při přijetí úplatku ve výši sedm milionů lir od podnikatele Luca Magniho za zmanipulování výběrového řízení na úklid v Pio Albergo

⁷⁶ Conso: "Nel '93 non rinnovai il 41 bis per l'Ucciardone e evitai altre stragi" *Il Fatto Quotidiano*, 11. 11. 2010. Dostupné na: <http://www.ilfattoquotidiano.it/2010/11/11/conso-nel-93-non-rinnovai-il-41-bis-per-lucciardone-e-evitai-altre-stragi/76421/> [cit. 25. 6. 2011].

Trivulzio.⁷⁷ Tato informace poté plnila stránky významných italských deníků jako *Corriere della Sera*, *La Repubblica* aj. Chiesa byl poté z PSI vyloučen a Bettino Craxi (Craxi byl ve druhé polovině devadesátých let obviněn z několika případů korupce a následně také odsouzen), tehdejší šéf strany, tuto událost označil za ojedinělý případ, který ovšem vrhá nepříjemný stín na dobré jméno strany.⁷⁸ Chiesa později při své výpovědi ve vazbě uvedl, že úplatek nebyl výjimkou, a odhalil, že se jednalo o víceméně zavedený systém, z něhož těžila většina stran, zejména pak ty vládni jako DC a PSI. Poté se rozběhla rozsáhlá vyšetřování, v nichž byly zahrnuty skupiny poslanců, senátorů a významných podnikatelů. Důležitou událostí, která předznamenávala konec první republiky, bylo vládní nařízení ministra spravedlnosti Giovanniho Consa, jímž se mělo změnit právní pojetí nelegálního financování politických stran, z trestného činu se měl stát přestupek, navíc s retroaktivní působností. To znamená, že při uznání vinným by pachatelé nehrázili vězení, ale pokuta. Ovšem vůči změně vládního nařízení v zákon⁷⁹ se v italských médiích rozběhla silná negativní kampaň.⁸⁰ Následně také prezident republiky, Oscar Luigi Scalfaro, odmítl navrhovaný zákon podepsat. Označil jej totiž protiústavní, což se stalo vůbec poprvé v dějinách Italské republiky. Tato událost dodala skandálu Tangentopoli ještě na intenzitě, následovalo období poznamenané úmrtími (často sebevraždami)

⁷⁷ Brambilla, M.: da un' impresa di pulizie monzese il via all' arresto di Mario Chiesa " . " ILPI " , gestione familiare, 7 dipendenti, e adesso tanti timori. *Corriere della Sera*, 20. 2. 1992, s. 38. Dostupné na: http://archiviostorico.corriere.it/1992/febbraio/20/impresa_pulizie_monzese_via_all_co_0_92022012592.shtml [cit. 25. 6. 2011].

⁷⁸ Colaprico, P., Fazzo, L.: Milano, nuovo arresto s'allarga il caso Chiesa. *La Repubblica*, 4. 3. 1992, s. 7. Dostupné na: <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1992/03/04/milano-nuovo-arresto-allarga-il-caso.html> [cit. 25. 6. 2011].

⁷⁹ Vládní nařízení *decreto legge* je nařízení mající platnost zákona vydávané vládou ve zvláštních případech, kdy je nutné rychlé zavedení zákona. Vládní nařízení ztrácí platnost, není-li do šedesáti dnů od svého vydání schváleno parlamentem jako zákon. Viz čl. 77 Ústavy Italské republiky.

⁸⁰ Postiglione, V.: Decreto straccia avvisi di garanzia Tra gli avvantaggiati La Malfa, Santuz, De Michelis e Citaristi. *Corriere della Sera*, 7. 3. 1993, s. 5. Dostupné na: http://archiviostorico.corriere.it/1993/marzo/07/decreto_straccia_avvisi_garanzia_co_0_93030711072.shtml [cit. 25. 6. 2011].

mnoha osob z řad byznysu, jež byly vyšetřovány (Gabriele Cagliari - prezident energetické společnosti ENI, Raul Gardini - předseda petrochemické společnosti Montedison). Vláda již tak poskvrněná korupčními skandály se v očích veřejnosti ještě více delegitimizovala. To se projevilo v referendu z 18. dubna 1993 o změně volebního systému, kterou podpořilo přes 82 % hlasujících. Amatova vláda brala výsledek jako vyjádření nedůvěry, a tak 21. dubna 1993 podala demisi. Parlamentní strany pak již nebyly schopné dohodnout se na vytvoření nové vlády, a proto prezident Scalfaro pověřil C. A. Ciampiho (prezident Banca d'Italia) sestavením úřednické vlády, se kterou poté v březnu 1994 končí první republika.⁸¹

⁸¹ Pasquino, G., op. cit., s. 89 – 90.

90. léta optikou nových odhalení

V červenci 2009, sedmnáct let po atentátech, jejichž cílem byli Giovanni Falcone a Paolo Borsellino, dva symboly italské antimafie, se znovu otevřelo vyšetřování ohledně údajné smlouvy mezi mafií a státem. Podnětem k obnovení vyšetřování byly výpovědi pentita Gaspara Spatuzzy a Massima Ciancimina, syna již zmíněného mafiána Vita Ciancimina.

Původní vyšetřování bylo uzavřeno v roce 2004 s výsledkem, že Totò Riina, jeho lékař Antonino Cinà a exstarosta Palerma Vito Ciancimino byli obviněni, že vydírali stát předložením listu s požadavky mafie (*papello*) výměnou za ukončení série pumových atentátů.⁸² Původní vyšetřování vedl soudce Gabriele Chelazzi (do roku 2003, kdy zemřel na infarkt), který ačkoliv postrádal více relevantních důkazů, předpokládal, že existuje propojení mezi atentáty z roku 1993 a kontakty Cosa Nostry se složkami státu.⁸³

Obrat v případě nastal v roce 2008, kdy se pro spolupráci s policií rozhodl Massimo Ciancimino, konkrétně dodal výše zmiňovaný list s požadavky mafie, *papello*. Podle výpovědí pentitů navázali vrcholní členové karabiniérů generál Mario Mori a kapitán Giuseppe De Donno (v době atentátů špičky speciální vyšetřovací jednotky ROS) kontakty s exponenty Cosa Nostry, zejména s Riinou, aby mohli nadhodit otázku uzavření dohody, jejímž cílem by bylo ukončení období atentátů.

Existenci jistého choulostivého paktu mezi státem a Cosa Nostrou potvrdil současný předseda parlamentní antimafijní komise Giuseppe Pisanu (v letech 2002-2006 ministr vnitra v Berlusconiho vládě). Také Nejvyšší státní

⁸² Palazzolo, S.: Patto mafia-servizi, riaperta l'inchiesta. *La Repubblica*, 22. 7. 2009, s. 11.

Dostupné na:

<http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2009/07/22/patto-mafia-servizi-riaperta-inchiesta.html> [cit. 25. 6. 2011].

⁸³ Bolzoni, A.: Chelazzi, un'inchiesta da far paura. *La Repubblica*, 19. 4. 2003, s. 25. Dostupné na: <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2003/04/19/chelazzi-un-inchiesta-da-far-paura.html> [cit. 25. 6. 2011].

zástupce pro boj s mafií Piero Grasso prohlásil, že zde existovala dohoda s Cosa Nostrou na začátku devadesátých let, neboť mafie pochopila, že je schopná stát vydírat.

Vztah mafie a italské politiky se však ocitl v krizi ještě před odhalením Tangentopoli v devadesátých letech. Již v osmdesátých letech, kdy Chinnici, Falcone a Borsellino sestavili svůj vyšetřovací tým zaměřený výhradně na boj s mafií a kdy došlo k palermskému maxiprocesu, v němž byli odsouzeni i nejvyšší bossové mafie, se Falcone a spol. začínali zajímat také o politiky Vita Ciancimina a bratrance Nina a Ignazia Salvo. Od tohoto momentu již bylo jasné, že mafie přichází o státem neformálně garantovanou beztrestnost, která se netýkala jen militantní mafie, ale zejména mafie „v bílých límečcích“. Soudní moc tímto svým jednáním zasadila mafii těžkou ránu, z čehož také pramení krize vztahu mafie a křesťanské demokracie v letech 1985–1987, které jsme se již věnovali.

Ve volbách v roce 1987 tedy mafie podporovala socialisty a takovouto strategii, tedy přelévání podpory mezi DC a PSI, využívala až do roku 1991, kdy se konaly regionální volby. V těchto volbách ještě mafie dopomohla ke zvolení do regionálního parlamentu kandidátovi z Andreottiho křídla poslanci Gianmarinarovi, ovšem v roce 1992, kdy soud překvapivě potvrdil původní tresty vynesené nad šéfy mafie během maxiprocesu, se vztah mafie a italské politiky definitivně vyhrocuje.

Původně se očekávalo, že tento soud původní rozsudky zruší, neboť mu předsedal již zmíněný soudce Corrado Carnevale, který ostře vystupoval proti Falconemu a Borsellinovi a jejich činnost ve skupině *pool antimafia* označil za něco, co soudnictví rozděljuje. Soudci totiž podle jeho názoru měli rozhodovat u soudního tribunálu a ne se zabývat vyšetřováním. Carnevale o

sobě tvrdil, že je soudce a odmítá být bojovníkem. Roli soudců viděl jinde než v boji proti mafii.⁸⁴

Z těchto důvodů nechal ministr spravedlnosti Claudio Martelli na Falconeho návrh provést organizační změny ve fungování Nejvyššího soudu, a tak bylo rozhodnuto, že funkce předsedy soudního senátu bude obsazována podle principu rotace, což znamenalo, že v případě potvrzení či zproštění viny obžalovaných osob z maxiprocesu senátu nepředsedal Carnevale a následně došlo k potvrzení původních trestů.

Po tomto rozsudku se dala očekávat reakce ze strany mafie. Ta přišla v podobě atentátu na politika DC Salva Limu. Odpověď na otázku, proč byl zabit politik z mafii spřízněné křesťanské demokracie, a ne např. člen antimafijního poolu, je možné hledat ve výpovědích pentitů. Lima měl mafii slíbit, že soudem v Římě se urovná situace a mafiánští bossové budou zproštěni viny. Limovi se však slib nepodařilo splnit, a tak byl na příkaz Totò Riiny (od roku 1982 až do svého zatčení 1993 nejvyšší šéf Cosa Nostry) zavražděn při cestě autem do Palerma.

Současně vyvěrá na povrch skandál Tangentopoli. Totò Riina mluví o Lize severu, protože existují ligisti mající kontakty na mafiánské bossy. Dále po atentátu na Limu je již připravován projekt útoků Capaci a Via D'Amelio.

Po atentátu Capaci se G. Andreotti stáhne z boje o prezidentský úřad a hlavou státu je 25. května 1992 zvolen Oscar Luigi Scalfaro, který pověří sestavením vlády Giuliana Amata z PSI, protože v té době již pronikaly na povrch informace o zahájení vyšetřování šéfa socialistů Bettina Craxiho pro podezření z korupce. V tomto období spouští Marcello Dell'Utri projekt Botticelli, když pověřil konzultanta Ezio Cartotta z Publitalie, což je reklamní

⁸⁴ Bolzoni, A.: E il supergiudice sbottò Falcone? Era un cretino. *La Repubblica*, 30. 6. 2001, s. 11. Dostupné na: <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2001/06/30/il-supergiudice-sbotto-falcone-era-un.html> [cit. 25. 6. 2011].

pobočka skupiny Mediaset vlastněné Silviem Berlusconiem, přípravami na založení nové politické strany, která by byla napojená na Fininvest (finanční holding založený a vlastněný Silviem Berlusconiem). Výstupem tohoto projektu byla Forza Italia. Z nejnovějších vyšetřování a rozsudků plyne podezření, že právě Dell'Utri společně s mafií vyjednávali o vzniku politické entity, přes kterou by mafie mohla politiku znovu ovlivňovat, jelikož „staré“ strany byly díky odhalení Tangentopoli zdiskreditovány.⁸⁵

V červnu 1992 kontaktovali kapitán De Donno a jeho nadřízený generál Mori ze speciální vyšetřovací jednotky (ROS) syna Vita Ciancimina (tzv. Don Vito byl v roce 1970 zvolen za DC starostou Palerma, později ze strany vyloučen pro prokázané spojení s mafií. V roce 1993 mu Nejvyšší soud potvrdil osmiletý trest za členství v mafiánské organizaci a korupci.) Massima Ciancimina, který je spojil se svým otcem.

Právě v této chvíli, v období mezi atentáty Capaci a Via D'Amelio, s největší pravděpodobností vzniká dohoda mezi státními orgány a mafií. Nad jejím uzavřením měl dohlížet Totò Riina, který podle zveřejněných dokladů zaslal představitelům z ROS list s požadavky mafie vůči státu. Tento dokument dostal v italském tisku označení *papello*.⁸⁶

⁸⁵ Travaglio, M.: L'Italia è una Repubblica fondata sulla mafia. *Il Fatto Quotidiano*, 31. 1. 2011. Dostupné na: <http://www.ilfattoquotidiano.it/2011/01/31/litalia-e-una-repubblica-fondata-sulla-mafia/89405/> [cit. 25. 6. 2011].

⁸⁶ Bianconi, G.: Dal maxi-processo alla benzina, ecco il papello con le richieste della mafia. *Corriere della Sera*, 16. 10. 2009. Dostupné na: http://www.corriere.it/cronache/09_ottobre_16/papello-ciancimino-giovanni-bianconi_7c9c839c-ba13-11de-9645-00144f02aabc.shtml [cit. 25. 6. 2011].

Papello s požadavky mafie, jež M. Ciancimino odevzdal palermskému soudu v říjnu 2009
(zdroj: *Corriere della Sera*, 16. 10. 2009).

Dokument obsahoval následujících dvanáct požadavků:

- 1) přezkoumání trestů z maxiprocesu;
- 2) zrušení článku 41 bis vládního nařízení č. 306 z roku 1992 (zavádějící mnohem přísnější vězeňský režim pro odsouzené za zločiny korupce, terorismu a organizovaného zločinu, díky němuž pak mafiáni nebyli schopni řídit své podniky zpoza mříží);
- 3) přezkoumání zákona Rognoni - La Torre (zákon označující členství v mafiánském spolku za trestný čin);
- 4) reforma zákona o pentitech;
- 5) snížení trestu pro ty, co se doznají k členství v mafiánské organizaci;
- 6) domácí vězení po dosažení věku 70 let;

- 7) zrušení super-vězení;
- 8) uvěznění v blízkosti bydliště příbuzných;
- 9) necenzurování rodinných dopisů;
- 10) revize zákona o zacházení s mafiánským majetkem vztahující se i na nejbližší příbuzenstvo;
- 11) uvěznění pouze v případě, kdy je naprosto zjevné že uvězněný spáchal zločin;
- 12) odstranění daní na pohonné hmoty.

Požadavek ze strany státu zněl jednoznačně – ukončení ničivé strategie pumových a jiných atentátů. Tento případ s papellem je ukázkovým příkladem situace, o níž jsme se zmiňovali v úvodní kapitole pojednávající o konceptualizacích vztahu mafie a politiky. Mafie zde například svým požadavkem na zrušení čl. 41 bis de facto tvoří politiku. Jak uvidíme dále v textu, používá k tomu jako donucovací nástroje strategii atentátů.

V červnu 1992 je ustavena nová vláda G. Amata (PSI), v níž měli zasedat také dosavadní ministři vnitra Vincenzo Scotti (DC) a spravedlnosti Claudio Martelli (PSI), kteří za doby působení ve svých resortech prosadili zákony usnadňující boj s mafií, zejména zákon č. 410, který zřizoval Úřad pro vyšetřování mafie (Direzione investigativa antimafia - DIA). Tento úřad spadá pod oddělení Veřejné bezpečnosti ministerstva vnitra. Martelli byl navíc velkým zastáncem G. Falconeho, s nímž vypracovali projekt tzv. super prokuratury, což byl Národní úřad pro boj s mafií (Direzione nazionale antimafia - DNA), tedy orgán Nejvyššího státního zastupitelství při Nejvyšším soudu. Nicméně po protestech stran vládní koalice si své místo udržel pouze C. Martelli, Scottiho nahradil Nicola Mancino. Podle Claudie Ferraro (Falconeho spolupracovnice na ministerstvu spravedlnosti, po jeho smrti přebrala jeho úřad) ji De Donno informoval o navázání kontaktu s V.

Ciacciminem skrze jeho syna Massima. Ta následně předala informaci ministru Martellimu (ten toto jednání ROS podle svých slov považoval za překročení jejich pravomoci, neboť jednali bez jakéhokoli souhlasu s DIA, pod níž tato agenda spadala a informoval o tom prý tehdejšího šéfa DIA Giuseppa Tavorminu⁸⁷), neboť De Donno a Mori chtěli mít svůj postup pokrytý z nejvyšších politických míst. Zároveň bylo podle Ferraro nutné, aby ROS jednali v souladu se státním zastupitelstvím, proto podle svých slov De Donnovi sdělila, že o případu bude co nejdříve informovat Borsellina, který právě nastoupil na prokuraturu v Palermu, a že se jedná o nejbližšího spolupracovníka Falconeho, kterému ROS chovali velkou důvěru. Ferraro informaci o kontaktu ROS s Ciacciminem předala Borsellinovi 28. června na letišti v Římě.⁸⁸

Na závěr dodejme, že G. Tavormina při slyšení před parlamentní antimafijní komisí sdělil, že žádnou zprávu týkající se nekoordinovaného jednání ROS od ministra Martelliho nepřijal.⁸⁹ Otázkou, kterou se dále bude antimafijní komise zabývat, je, zda činovníci ROS našli pro své konání spojence z nejvyšších pater politiky.

Nyní se budeme zabývat otázkou, proč byl spáchán atentát na Paola Borsellina, pakliže k dohodě o ukončení atentátů došlo po masakru u Capaci. Existuje zde hypotéza Marca Travaglia, podle níž sehrála zásadní roli Borsellinova cesta do Říma, aby vyslechl pentita Gaspara Mutolu (pentito z křídla Totò Riiny) ohledně kontaktů mafie s politickými institucemi. Mutolo podle své výpovědi informoval Borsellina o osobách Bruna Contrady (šéf policejního oddělení pro veřejnou bezpečnost, zatčen v prosinci 1992 pro

⁸⁷ CPI, RS n. 56, 25. 10. 2010, s. 10. Dostupné na:
<http://www.parlamento.it/documenti/repository/commissioni/bicamerale/antimafiaXVI/STENOGRAFICI/Reso.%20steno.n.%2056%20del%2025.10.10.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

⁸⁸ CPI, RS n. 68, 16. 2. 2011, s. 13. Dostupné na:
<http://www.parlamento.it/documenti/repository/commissioni/bicamerale/antimafiaXVI/STENOGRAFICI/Reso.%20steno.%20n.%2068%20del%2016.02.2011.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

⁸⁹ CPI, RS n. 71, 16. 3. 2011, s. 8. Dostupné na:
<http://www.parlamento.it/documenti/repository/commissioni/bicamerale/antimafiaXVI/STENOGRAFICI/Reso.steno.%20n.%2071%20del%2016.3.2011.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

kontakty s mafií, v roce 1996 za stejný čin odsouzen) a Domenico Signorina (soudce Mutolem obviněný ze styku s mafií, jenž spáchal sebevraždu v prosinci 1992). Po vyslechnutí Mutola odjel Borsellino do budovy ministerstva vnitra, kde se měl setkat s policejním šéfem Parisim, Contradou a také s novým ministrem vnitra N. Mancinem, který tuto schůzku při výslechu v roce 1998 popřel, respektive uvedl, že si na ni nevzpomíná.⁹⁰ Podle něj to prý byl jeho první den v úřadu a měl tedy spoustu schůzek s různými státními funkcionáři, a není tedy možné si vzpomenout, zda mezi nimi byl i Borsellino. Borsellino měl, podle slov jeho manželky, schůzku zapsanou ve svém diáři a o návštěvě u ministra se měl zmínit i před Mutolem. V prosinci 2008 existenci schůzky potvrdil i Borsellinův bratr Salvatore a Mancina obvinil ze lži.⁹¹ Proti Mancinovi svědčí i výpověď palermského státního zástupce Vittoria Alliqua, který potvrdil, že v daný den doprovodil Borsellina do budovy ministerstva vnitra, viděl ho vstoupit do kanceláře ministra a později i odejít.

Podle Travaglia je právě toto období, kdy Riina již počítal s tím, že stát je připraven začít plnit dohodu s mafií. Ovšem díky schůzce Borsellina s Mancinem si měl uvědomit, že dohoda by mohla být v ohrožení kvůli vlivu Borsellina na nového ministra. Zde se opíráme o tvrzení dalšího pentita Giovanniho Brusky (mafián, který odpálil bombu u Capaci), podle nějž se Riina rozhodl k provedení dalšího atentátu, tentokrát na Borsellina, o němž si byl jistý, že je informován o dohodě s mafií a mohl by jí klást vážné překážky. Proto podle Riiny bylo potřeba dát znovu najevo sílu Cosa Nostry, a tak byl 19. července 1992 uskutečněn atentát na Paolo Borsellina ve Via D'Ameglio. S touto tezí pracují i vyšetřovatelé, jak to potvrdil před

⁹⁰ Lo Bianco, G., Rizza, S.: Mistero Borsellino. Le Rivelazioni di Ciancimino. *l'Espresso*, 8. 1. 2009, s. 11-12. Dostupné na: <http://espresso.repubblica.it/dettaglio/mistero-borsellino-le-rivelazioni-di-ciancimino/2056007//1> [cit. 25. 6. 2011].

⁹¹ Borsellino, S.: Menzogne su Borsellino. *19luglio1992*. 16. 1. 2009. Dostupné na: http://www.19luglio1992.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1012:menzogne-su-borsellino&catid=2:editoriali&Itemid=4 [cit. 25. 6. 2011]

parlamentní antimafijní komisí Nejvyšší státní zástupce pro boj s mafií, Piero Grasso.⁹²

Dne 7. srpna 1992 bylo vládní nařízení, které vydal ministr Martelli krátce po atentátu Capaci (a které od té doby čekalo na projednání v parlamentu), po nátlaku široké veřejnosti projednáno v parlamentu a přeměněno v zákon č. 356, jehož článek 41 bis zaváděl možnost tzv. tvrdého vězeňského režimu pro vězně odsouzené za podílení se na organizovaném zločinu (kam spadala i mafie). V jeho důsledku byly desítky mafiánských bossů odvezeny do vězení na ostrovech Pianosa a Asinara. V jednání ministra Martelliho a jeho návrhu výše zmíněného zákona jako reakce na atentát na Falconeho u Capaci můžeme identifikovat koncept mafie jako krizového jevu (mafia come emergenza).

Od léta do podzimu roku 1992 pokračovala další jednání mafie se státem, jejichž protagonisty podle všeho nadále byli Vito Ciancimino (vyjednával na základě instrukcí od Riiny a Provenzana) a jeho syn Massimo na jedné straně, Mori a De Donno na straně druhé. Ovšem, jak poznamenává Tranfaglia, Riina pro svou strategii bombových útoků přestal být věrohodným partnerem, a tak zástupci ROS hledali na straně mafie lepšího partnera pro vyjednávání, kterým se nakonec stal Bernardo Provenzano. Krátce na to byl Riina zatčen.

Celá kauza stále není dořešena a objevují se nová svědectví, která říkají, že to byl Provenzano, kdo policii pomohl s jeho dopadením. Podle Vita Ciancimina získal Provenzano za pomoc při chycení Riiny od státu garanci beztrestnosti, přesněji mu mělo být slíbeno, že si jej policie nebude všímat.⁹³

⁹² CPI, RS n. 25, 27. 10. 2009, s. 16. Dostupné na:

<http://www.parlamento.it/service/PDF/PDFServer/DF/217633.pdf> [cit. 25. 6. 2011]

⁹³ Mafia, le nuove „sparate“ di Ciancimino in aula: „Tra Provenzano e Dell’Utri dei rapporti diretti“. *Il Giornale*. 2. 2. 2010. Dostupné na:

http://www.ilgiornale.it/interni/mafia_nuove_sparate_ciancimino_aula_tra_provenzano_e_dellutri_rapporti_diretti/cronaca-giustizia-delutri-mori-provenzano-riina-violante-ciancimino-processo-politica-cosa_nostra-mafia/02-02-2010/articolo-id=418677-page=0-comments=1 [cit. 25. 6. 2011].

Pakliže by Cianciminova slova o státní garanci pro Provenzana byla pravdivá, měli bychom tu další potvrzení Santinovy teze, že stát určitým způsobem mafii produkuje. V tomto případě v tom smyslu, že vědomě nechal na svobodě významného mafiánského bosse. Soudce Alfonso Sabella, který byl od roku 1993 členem antimafijního poolu a v současnosti je trestním soudcem v Římě, v televizním pořadu Annozero na stanici RAI 2 dále sdělil, že Riina byl zrazen z okruhu lidí okolo Provenzana, upozorňuje ale také, že po uvěznění Riiny se nejvyšším bossem Cosa Nostry nestává Bernardo Provenzano, ale Luca Bagarella. Provenzanova síla spočívala v jeho pověsti, ale byl na rozdíl od Bagareilly, který měl okolo sebe ještě bratry Graviany, slabý v oblasti silových složek. Proto pokračovala strategií atentátů.⁹⁴

Riina byl zatčen 15. ledna 1993, avšak ještě před tím, v prosinci 1992, došlo k zatčení přímého exponenta dohody mafie se státem Vita Ciancimina. Okolo Riinova zatčení stále panují nejasnosti, neboť členové ROS jej dopadli na silnici nedaleko jeho vily, tento objekt nicméně neprohledali. Je tedy pravděpodobné, jak dovozuje Travaglio, že i tento akt (neprohledání místa Riinova bydliště) mohl být součástí jisté dohody, tj. že stát zatkne Riinu a na oplátku nechá mafii jeho dokumenty, sejf, kde se mohly nacházet důkazy o *papellu* či o smlouvě se státem.⁹⁵

V roce 1993 se veškeré dění odehrávalo kolem zákona o vězeňském režimu 41 bis. Ministra spravedlnosti Claudia Martelliho v první vládě Giulia Amata vystřídal dne 12. února Giovanni Conso, který si tento post uchoval i v následující vládě C. A. Ciampiho. V roce 1993 se uskutečnily na italské pevnině tři pumové atentáty pod dohledem Cosa Nostry, 27. května ve Via dei Georgofili ve Florencii (pět mrtvých a čtyřicet osm zraněných), tedy necelý měsíc před vypršením tři sta dvaceti pěti ministerských nařízeních o tvrdém vězeňském režimu pro uvězněné mafiány. G. Pisanu zde předpokládá, že

⁹⁴Annozero. RAI. 25. 11. 2010. Dostupné na: <http://www.rai.tv/dl/RaiTV/programmi/media/ContentItem-aa8dcbd3-78a2-4f98-a37b-971af5334315.html> [cit. 25. 6. 2011].

⁹⁵Travaglio, M., loc. cit.

mohlo jít ze strany mafie o přímou výzvu ke znovuzahájení jednání.⁹⁶ Ta však ze strany státu nebyla vyslyšena, neboť výše zmíněná ministerská nařízení dle čl. 41 bis byla prodloužena, a tak 27. července ve Via Palestro v Miláně proběhla další násilná akce (pět mrtvých a desítky zraněných) a 28. července u kostela San Giorgio a baziliky sv. Janů na Lateráně v Římě opět. 1. listopadu vypršel další blok nařízení dle čl. 41 bis a ministr Conso se následně 5. listopadu rozhodl jej neprodloužit. Conso při výslechu před parlamentní animafijní komisí v listopadu 2010 prohlásil, že se 5. listopadu 1993 rozhodl na základě svého vlastního, s nikým nekonzultovaného úsudku vyhovět požadavkům zatčených mafiánů, aby vyslal mírový signál Provenzanovu křídlu Cosa Nostry. Cosa Nostra pod vlivem Luca Bagareilly a Gravianů v tomto období ještě stále uplatňovala strategii pumových atentátů. Ovšem doplnil, že nepoužití tzv. tvrdého vězení dle zákona 41 bis vůči sto čtyřiceti zadrženým mafiánům nemělo být chápáno jako nabídka nějaké smlouvy nebo jako návrh na zahájení jednání, hlavním účelem tohoto kroku mělo být ukončení bombových útoků ze strany mafie. Mafie totiž po atentátech z května ve Florencii a z července v Miláně a Římě mlčela, a tak bylo podle Consa potřeba vyslat signál, aby u mafie převládlo Provenzanovo křídlo, jež tyto útoky odmítalo. Conso vypověděl, že Provenzana považoval za člověka, jemuž šlo zejména o obchody. Vyšetřovací komise ale nad tímto Consovým výrokem vyjádřila jisté pochybnosti, neboť v roce 1993 ani sami vyšetřovatelé neměli o Provenzanově křídle moc informací, dokonce se ani nevědělo, zda Provenzano žije, a tak vyvstala otázka, odkud o něm mohl vědět právě ministr Conso.⁹⁷ Nicméně i tak je Consova výpověď poměrně zásadní. Jedná se totiž o první případ, kdy nějaký ministr převzal politickou zodpovědnost za vědomé ústupky směrem k mafii.

⁹⁶ CPI, RS n. 48, 30. 6. 2010, s. 14. Dostupné na:
<http://www.parlamento.it/service/PDF/PDFServer/DF/226006.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

⁹⁷ CPI, RS n. 59, 11. 11. 2010, s. 8. Dostupné na:
<http://www.parlamento.it/documenti/repository/commissioni/bicamerale/antimafiaXVI/STENOGRAFICI/Reso.steno.%20n.%2059%20del%2011.11.2010.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

Podle Giuseppe Pisanu (předsedy parlamentní antimafijní komise) je velmi pravděpodobné, že si mafie Consovo jednání vykládala jako ústupek státu a že strategie útoků přináší své výsledky. Tím spíše, že 31. ledna 1994 měla vypršet nařízení 41 bis, týkající se osob jako Brusca, Greco, Liggio aj. A právě 23. ledna se proto měl uskutečnit další atentát, tentokrát před olympijským stadionem v Římě v době fotbalového zápasu AS Řím - Udinese.⁹⁸ Ovšem pravděpodobně pro selhání radiem řízeného detonátoru k němu nedošlo.⁹⁹

Tímto obdobím atentátů skončilo, neboť 27. ledna 1994 se podařilo zatknout bratry Graviany, což byli šéfové nejnásilnějšího křídla Cosa Nostry, a zároveň se na absolutní vrchol mafie dostal umírněný Provenzano. Ten obrátil zájmy mafie více k obchodu a odvrátil se od násilné strategie vůči státu, což také znamenalo konec Riiny, který byl ve vězení v režimu 41 bis.

Pakliže jsme o několik odstavců výše mluvili v souvislosti s papellem o tom, že mafie tímto aktem „produkovala“ politiku, pak v konání ministra Consa může identifikovat opačný případ Santinovy teze o vztahu mafie vs politika, tedy že politika, respektive stát produkuje mafii, a to jednak tím, že zrušením působnosti čl. 41 bis pro sto čtyřicet mafiánů jim dal teoretickou možnost řídit z vězení své obchody, ale také tím, že vlastně nepřímo podpořil jedno křídlo mafie (Provenzano), aby převládlo nad druhým (Bagarella a spol.). V Consově pojetí Provenzanova umírněného křídla jako entity soustřeďující se zejména na podnikatelské aktivity můžeme spatřovat odraz paradigmatu definujícího mafii jako firmu.

Podle zprávy DIA, o které hovořil G. Pisanu ve svém projevu na schůzi parlamentní antimafijní komise, již od srpna 1993 existovaly ještě vnější síly,

⁹⁸ CPI, RS n. 48, 30. 6. 2010, s. 14 - 15. Dostupné na:

<http://www.parlamento.it/service/PDF/PDFServer/DF/226006.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

⁹⁹ Svelato attentato all' Olimpico Autobomba non esplose per caso. *Corriere della Sera*, 25. 2. 1996, s. 1. Dostupné na:

http://archiviostorico.corriere.it/1996/febbraio/25/Svelato_attentato_all_Olimpico_Autobomba_co_0_96022510952.shtml [cit. 25. 6. 2011].

keré s mafií rozhodovaly o uskutečnění atentátů (některé zednářské řády z Palerma a Trapani, pravicové extremistické skupiny a zkorumpovaní funkcionáři státu). Pisanu zmínil tvrzení prokurátora z Caltanissety Dr. Lariho, podle něhož za rozhodovacím stolem neseděli pouze zástupci Cosa Nostry, ale spolu s nimi i subjekty z institucí státního aparátu, které zradily stát s cílem destabilizovat zemi pomocí poskytnutí strategického know how. V červenci 2009 Dr. Lari prohlásil, že vyšetřování odhalila jistý pakt mezi bossy Cosa Nostry a tajnými službami. O tomtéž vypovídal i Vito Ciancimino. Pisanu se věnuje hlavně politické dimenzi paktu, zejména politickým zájmům mafie v období atentátů. Pro Cosa Nostru začalo být problematické nalezení nové aliance v politickém prostředí, jelikož po pádu berlínské zdi se pomalu pod tíhou skandálu Tangentopoli zesíleného pumovými útoky ze strany mafie dobová politická aréna pomalu rozpadala. Navíc se zatčením bratrů Gravianů bylo poraženo křídlo podporující strategii atentátů. Pod vedením Provenzana se pak tedy spíše soustředila na to, s kým naváže budoucí politickou spolupráci, neboť po demisi Ciampiho vlády (13. ledna 1994) a následném rozpuštění parlamentu přišel konec první italské republiky. Od té doby až dodnes bylo militární křídlo Cosa Nostry zablokováno, dále mafie přišla o své hlavní bossy a na Sicílii jí postupně sílí další oponent v podobě občanské společnosti. Také proto, uzavírá Pisanu, Cosa Nostra rezignovala na to vystupovat vůči státu jako rovný vůči rovnému, ale nerezignovala na politiku. Naopak s nárůstem své ekonomické síly začala cítit potřebu chránit své obchody a své lidi. Nejúčinnějšími nástroji k tomu jsou komunální, regionální, národní a evropská politika, a proto budoucím sektorem, kde se bude odehrávat boj s mafií, je ekonomicko-finanční oblast.¹⁰⁰

¹⁰⁰ CPI, RS n. 48, 30. 6. 2010, s. 16. Dostupné na:
<http://www.parlamento.it/service/PDF/PDFServer/DF/226006.pdf> [cit. 25. 6. 2011].

Závěr

Cílem této práce bylo přiblížit specifický rys italské politické scény, totiž podstatnou roli, již v jejích moderních dějinách sehrávalo stýkání a potýkání se sféry italské politiky a sféry organizovaného zločinu – mafie. V úvodní kapitole jsme si představili některé stereotypy a teoretické koncepty spojené s mafií a velmi stručně jsme přiblížili i proměnu, již prošel výzkum mafie v posledních několika desetiletích. V další části jsme rekapitulovali specifické historické, regionální a kulturní okolnosti vzniku mafie v 19. století a schematicky jsme načrtli její proměny ve století dvacátém. Tento historický exkurz měl ukázat významnou roli, již mafie měla pro utváření moderní italské politiky.

Sledujeme-li s odstupem proměny vztahů italské politiky a mafie, vidíme, že postup státu vůči této podobě organizovaného zločinu většinou ovlivňovaly stereotypy spojené s mafií. Jeden z nich hovoří o mafií jako antistátu. Ovšem historické kořeny politických a mocenských ambicí mafie jistě souvisejí s tím, že italský stát v určitém období přenechal na určitém území mafií monopol na užití násilí. Tím jí předal část klíčových pravomocí, na kterých stojí jeho moderní pojetí. Spíše než o mafií jako antistátu zde můžeme hovořit jistém druhu kooperace. Mafie zde udržovala sociální pořádek a také hrála roli mediátora mezi státem a národními politickými elitami.

Ještě větší vliv na média a na strategii státu vůči mafií má stereotyp mafie jako krizového jevu (*mafia come emergenza*). Mohli jsme jej pozorovat v případech, kdy docházelo k vraždám vysokých státních úředníků nebo politiků. Na ně reagovala velmi vzrušeně nejen média, ale i výkonná moc. Ve velmi krátké době byla přijata protimafiánská legislativa. To byl případ přijetí zákona La Torre – Rognoni, který definoval příslušenství k mafiánskému spolku jako trestný čin a jenž byl přijat krátce po atentátu na generála Dalla

Chiesu v září 1982. Podobně lze chápat návrh ministra spravedlnosti Martelliho, který bezprostředně po atentátu Capaci na P. Borsellina požadoval, aby se zavedení tzv. tvrdého vězeňského režimu podle čl. 41 bis týkalo i obžalovaných mafiánů.

Hlavní část diplomové práce tvořila rekapitulace vztahu italské politiky a mafie od osmdesátých let do období konce první republiky. Vycházeli jsme jednak z nejnovějších studií, dále ze závěrů investigativní žurnalistky a z dobového tisku a materiálů parlamentní vyšetřovací komise. Pokusili jsme se ukázat příčiny velkého nárůstu agresivity mafie v osmdesátých letech, jež fakticky skončilo až koncem tzv. první italské republiky (březen 1994). Zvýšenou pozornost jsme věnovali období, kdy mafie přistoupila ke strategii pumových atentátů (roky 1992 – 1994). Právě v tomto období totiž podle nových odhalení (role Massima Ciancimina) zřejmě nastal jeden z vrcholných okamžiků vzájemného vztahu mafie a oficiální politiky – mělo dojít k pokusu o tajnou dohodu mezi oběma stranami, státem a mafií, kde mafie měla výměnou za legislativní ústupky ze strany státu odstoupit od ničivé kampaně bombových atentátů. Pravděpodobná existence takovéto dohody pramenila z krize, do které se dostaly jak stát, tak mafie. Politické strany se bortily pod důsledky skandálu Tangentopoli, jeho důsledkem zároveň bylo to, že mafie přicházela o své zavedené vazby. Je však třeba počkat na výsledky vyšetřování, než se dočkáme odpovědi na otázku, zda a do jaké míry byla tato vůle jednat koordinována z nejvyšších politických míst.

Jedním z krizových okamžiků ve vztahu moderního italského státu a mafie byla smrt dvou osobností, které se vůči ní nejvýrazněji postavily, soudců Borsellina a Falconeho. Změnilo se pak chování státu vůči mafií? V diplomové práci jsem se pokusil ukázat, že stát reagoval například zavedením tvrdší legislativy. Můžeme ovšem hovořit o změně, když současně existuje důvodné podezření, že alespoň jedna ze složek výkonné moci začala současně s mafií vyjednávat?

Přikláním se k názoru, že se spíše než o změnu taktiky jedná o pouhou reakci ve smyslu stereotypního chápání mafie jako krizového jevu, jaké jsme v jejich vzájemném vztahu pozorovali již několik (např. výše zmiňované přijetí zákona La Torre - Rognoni). Závěr naší práce ukázal, že se v posledních letech proměnily obě vyjednávací strany. Nově strukturována je italská politická scéna a nové priority sleduje i italský organizovaný zločin. Domnívám se, že vzhledem k hlubokým historickým kořenům si mafie svůj skrytý vliv na italskou politickou scénu ve zkoumaném období stále udržovala a zůstala důležitým činitelem na tamní politické scéně. Použijeme-li závěrem sportovní terminologii, na italském hřišti se nadále pohybuje hráč, který ctí jiná pravidla, než podle kterých hrají ostatní sportovci pohybující se na politickém kolbišti. A neřídí se jen jinými pravidly - jeho úspěch stojí a padá s nepovolenými prostředky - korumpováním rozhodčího.

Použitá literatura:

Arlacchi, P.: *Italská mafie a její podnikání*. CDK, Brno, 2002.

Blok, A.: *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*. Harper and Row, New York, 1974.

Catanzaro, R.: *L'impresa come delitto: Storia sociale della mafia*. Liviana, Padova, 1988.

Crisantino, A., La Fiura, G.: *La mafia come metodo e come sistema*. Pellegrini, Cosenza, 1989.

Crisantino, A.: „La fabbrica degli stereotipi“ in Cavadi, A.: *A scuola di antimafia*. Centro Impastato, Palermo, 1994, s. 48-56.

Dickie, J.: *Cosa Nostra. Dějiny sicilské mafie*. Fortuna Libri, Praha, 2009.

Finckenauer, J.: Problems of Definition: What Is Organized Crime? In: *Trends in Organized Crime*, 3, 2005, s. 63-83.

Finckenauer, J.: *The Mafia and Organized Crime*. Oneworld Publications, Oxford, 2007.

Gibilaro, I., Marcucci, C.: *La criminalità organizzata di stampo mafioso*. Scuola di polizia tributaria, Lido di Ostia, 2005.

Griffi, F.P.: *G. Falcone: Interventi e proposte (1982-1992)*. Sansoni, Firenze, 1994.

Hagan, F.: „Organized Crime“ and „organized crime“: Indeterminate Problems of Definition. In: *Trends in Organized Crime*, 4, 2006, s. 127-137.

Hess, H.: *Mafia and Mafiosi: The Structure of Power*. Saxon House, Farnborough, 1973.

Lepre, A.: *Storia della prima Repubblica*. Mulino, Bologna, 2004.

Lupo, S.: *Storia della mafia. Dalle origini ai giorni nostri*. Donzelli, Roma, 2004.

- Marino, G.: *Storia della mafia*. Newton Compton, Roma, 2010.
- Neumann, J.: Některá ustanovení italské legislativy, zaměřená na boj s mafií a organizovaným zločinem. In Scheinost, M. (ed.): *Organizovaný zločin v dokumentech neapolské konference a v italském právu*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1996.
- Newark, T.: *Mafia táhne do války*. Euromedia Group k.s., Praha, 2008.
- Paoli, L.: *Mafia Brotherhoods. Organized Crime, Italian Style*. Oxford University Press, New York, 2003.
- Pasquino, G.: Political Development. In McCarthy, P. (ed): *Italy since 1945*. Oxford University Press, New York, 2000, s. 69 – 95.
- Pezzino, P.: *Mafia industria della violenza*. La Nuova Italia editrice, Scandicci, 1995.
- Průcha, J.: *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Portál, Praha, 2004.
- Romano, S.F.: *Storia della mafia*. Mondadori, Milano, 1966.
- Santino, U.: *La mafia interpretata. Dilemmi, stereotipi, paradigmi*. Rubbettino, Soveria Mannelli, 1995.
- Santino, U.: *La Cosa e il nome. Materiali per lo studio dei fenomeni premafiosi*. Rubbettino, Soveria Mannelli, 2000.
- Santino, U.: *Dalla mafia alle mafie*. Rubbettino, Soveria Mannelli, 2006.
- Sciarrone, R.: *Mafie vecchie, Mafie nuove*. Donzelli, Roma, 1998.
- Šmíd, T.: Teoretické vymezení fenoménu organizovaného zločinu. In: *Politologický časopis*, 3, 2008, s. 270-296.

Internetové zdroje a prameny:

Prameny

Commissione parlamentare d'inchiesta sul fenomeno della mafia in Sicilia, Relazione conclusiva. Senato della repubblica, Roma, 1976.

Testo integrale della relazione della Commissione parlamentare d'inchiesta sul fenomeno della mafia, vol. I, Cooperativa Scrittori, Roma 1973.

Tisk

Corriere della Sera

Il Fatto Quotidiano

Il Giornale

L'Espresso

La Repubblica

Internet

Internetové stránky Salvatora Borsellina, www.19luglio1992.com

Centrum Giuseppa Impastata, www.centroimpastato.it

Parlamentní antimafijní komise,

<http://www.parlamento.it/bicamerali/43775/48736/48737/48738/paginabicamerali.htm>.

Italská veřejnoprávní televize RAI, www.rai.tv